

LEEVI LEHTO:

NELJÄ VARHAISTA POLIITTISTA TEKSTIÄ

(1980-85)

Sisältö

Saatteeksi	3
Kolme kysymystä Rudolf Bahrolle (<i>Helsingin Sanomat</i> , 1980)	6
Gramsci ja puolue (<i>Uudistuva Ihmiskunta</i> , 1980)	11
Louis Althusserista (1984)	40
Kullekin kekkosensa mukaan (<i>Ulkopolitiikka</i> , 1985)	53

Saatteeksi

Neljä varhaista poliittista tekstiä, jotka nyt tuon uudestaan saataville, selvittävät kukin omalla tavallaan "tilikirjaa marxismiin myymälässä" (kuten asian esseessä "Louis Althusserista" ilmaisen). Kahdessa ensimmäisessä esitän epäileviä kysymyksiä ennen kaikkea marxismiin kyvystä "hallita omaa historiaansa" ja ne valaisevat sitä poliittista ja älyllistä taustaa, jota vasten käynnistin vähän myöhemmin "kolmaslinjalaisuutena" tunnetun kokeilun kommunistisessa puolueessa.¹ Kaksi jälkimmäistä ovat ajalta kokeilun jälkeen ja muodostavat tavallaan kahdessa eri äänilajissa esitetyt jäähyväiset poliittiselle toiminnalle. Tunnustan, että tekstit ovat itsestänikin paikoin kuin kaikuja ulkoavaruudesta.

Miksi siis nostan ne naftaliinista? Saatan tiedostaa sekä yleisiä että toisaalta sangen yksityisiä syitä.

Yleisenä syynä ja välittömänä yllykkeenä ovat kesän 2005 Lontoon pommi-iskujen herättämät pohdinnat. Todellakin koen, että Al-Qaidan nimiin vuodesta 2001 lähtien liitetty hyökkäys re-aktivoi jotakin tuosta muuten etäisestä älyllisestä maisemasta. Ehkä kyse on tietystä rakenteellisesta samuudesta: siitä, miten ilmiselvästi *sekä* Bushin hallinnon hyökkäyslinja *että* lännen kriittisen mielipiteen taipumus (yleensä muka-marxilaisin perustein) ymmärtää terroristeja² ovat epäadekvaatteja ja johtavat "vaaran" kasvuun. Ehkä syynä on – pessimistisemmin – tilanteen aito mahdottomuus: myös neljännesvuosisata sitten oikeastaan tiesin, että mitään "ulospääsyä kriisistä" ei käytännössä ollut. Silti huomaa jälleen lakkaamatta pohtivani yhtäältä tarvetta tiettyjen "vasemmiston" ajattelua ja käytäntöjä "lyijynraskaina" painavien perinteiden "materialistiseen" kritiikkiin, toisaalta ihan perinteisen "konkreettisen tilanteen konkreettisen analyysin" polttavaa tarvetta uskottavan, laajan ja joukkomittaisen terrorisminvastaisen rintaman kokoamiseksi.

Siinä se on sanottu – melkein suoraan sen Macchiavellista Gramscin kautta Althusseriin kulkevan perinteen kielellä, joka 1980-luvun alun tekstejäni elähdyttää. En tiedä, onko siitä mitään apua tänään – enkä liioin, onko minusta enää sen käyttelijäksi (tai pikemminkin uudistajaksi). Mutta ainakaan en voi sitten sanoa, että en olisi tiedostanut haastetta.

Yksityisellä tasolla on tietysti kyse muutoksen ja pysyvyyden elementtien testaamisesta oman elämän ja ajattelun kulussa. Tässä ajattelen ennen kaikkea tietyllä lailla "päälaelleen kääntynyttä" asennoitumistani kolmeen ikäpolvelleeni tärkeään kysymykseen: marxismiin, sosialismiin ja kansallisuuteen.

¹ Tässä olisi paikka viitata ilmiötä koskevaan myöhempään dokumentointiin tai tutkimukseen. Kumpakaan ei kuitenkaan oikeastaan ole. Ilmeisesti "kolmaslinjalaisuus" oli liikkeenä liian lyhytaikainen ja vaikutuksiltaan merkityksetön tällaiseen; myös voi ajatella sen sijoittuvan niin lähelle tiettyä suurempaa historiallista katkosta, että se ei enää erotu siitä. Ks. kuitenkin tietyt muistelukset Matti Hyvärisen väitöskirjassa *Viimeiset taistot*, Vastapaino 1994.

² Jo klassisen "selityksen" tälle ilmiölle antoi ranskalainen filosofi Jean Baudrillard alun perin *Le Mondessa* marraskuussa 2001 ilmestyneessä artikkelissaan väittämällä "tosiasiaksi" sitä, "että olemme uneksuneet tästä tapahtumasta, että jokainen poikkeuksesta on uneksunut tästä tapahtumasta, koska jokaisen on pakko uneksua minkä tahansa siinä määrin hegemoniseen asemaan nousseen vallan [kuin Yhdysvallat] tuhoamisesta."

Käymättä lähemmin selvittämään tekijöitä, jotka veivät minut Suomen kommunistien puolueen enemmistön aktiiviksi 1970-luvun alussa totean, että jonkinlainen puolifatalistinen oletus "sosialismin väistämättömyydestä" hallitsi silloista henkistä maisemaa tavalla, jota mukana olleidenkaan ei enää ole helppo käsittää. Siten kaikkien vastattavaksi asetunut moraalis-poliittinen kysymys *ei* silloin oikeastaan kuulunut: "sosialismia vai ei?", vaan pikemmin: "millaista sosialismia?" – mikä taas minulle ja tovereilleni 1970-luvulla tarkoitti taistelutunnusta: *ei ainakaan neuvostotyyppistä!*³ Vuonna 1980, 29-vuotiaana, minulla oli takanani jo kymmenkunta tuon taistelun vuotta; edessä häämötti tarve ratkaista, teenkö siitä elämäntehtäväni.⁴ Tätä taustaa vasten erityisesti essee "Gramsci ja puolue" on luettavissa osana hyvinkin kunnianhimoista hanketta sellaisen ohjelman kehittämiseksi, joka olisi haastanut silloisen "reaalisosialismin" hegemonian sen omalla teoreettis-poliittisella maaperällä *ja kansainvälisellä tasolla* – ei enää "vain" SKP:n sisäpoliittisen itsenäisyyden nimissä, mihin puolueen perinteisen enemmistön näköala rajoittui.⁵ Muistan niinikään ajatelleeni, että tämä olisi hyväksi myös "Suomelle": että kommunisteista (ja tavallaan *vain* heistä) voisi kehittyä voima, jonka johdolla Suomi voisi kohdata Moskovan tasavertaisella pohjalla.

Tiedämme hyvin, miten toisin historia sitten – onneksi – kulki. Halutessani voin helposti perustella poliittisen toimimattomuuteni noin vuosista 1983-84 eteenpäin sillä, että viimeistään Gorbatschovin valtaantulosta lähtien mainitsemani kaltainen sosialismin "uhka" ei enää ollut ideologisesti vaikuttava tekijä. Nykyisestä – yksityisestä – näkökulmastani tämä tarkoittaa kuitenkin myös sitä paradoksia, että vaikka "sainkin" hylätä sosialismin, *en oikeastaan koskaan sittenkään "joutunut" hylkäämään marxismia.*⁶ Olihan koko nuoruuttani hallinnut tarve löytää juuri siitä eväitä neuvostotyyllisen sosialismin kritiikkiin. Yhä voidaan keskustella siitä, oliko sillä(kään) noita eväitä tarjota, mutta ainakin siitä on jäänyt minuun tämä, yhä kohtuullisen vahva vakaumus: *jos marxismilla* (tai historiallisella materialismilla) yhä on jotakin arvoa se *ei ainakaan* tiivisty sosialismin ihanteeseen.

Voisin siis tunnustautua "anti-sosialistiseksi marxistiksi" – mutta silloin muutamalla tarkennuksella. Ensinnäkään en usko, että myöskään Länsi-Euroopassa kapitalismin puitteissa toteutettua reformistista sosialismia voidaan kokonaan vapauttaa mainitsemani materialistisesta kritiikistä, joka puolestaan tulisi ainakin osaksi sisältämään samoja teemoja, joita ns. uusliberalistinen ajattelu on ottanut esiin. Toiseksi sosialismin – ymmärrettynä valtiojohtoisuudeksi, markkinoiden tukahduttamiseksi jne. – torjuminen ei tarkoita marxilaisuuden syvemmin utopistisen

³ Hieman toisesta, mutta perimmältään analogisesta näkökulmasta 70-luvun tilannetta avaa taannoinen toverini kolmaslinjalaisuudessa, Juhani Ruotsalo Jarkko Tirkkosen haastattelussa teoksessa Ilkka Kylävaara (toim.): *Taistolaisuuden musta kirja*, Tammi 2004.

⁴ Vuonna 1978 olin melkoista painostustakin uhmaten kieltäytynyt SKP:n keskuskomitean jäsenyydestä ja puolueen Helsingin piirin puheenjohtajuudesta; ennen kolmaslinjalaisuutta olin itsestään selvä nimi puolueen pääsihteeripörssissä

⁵ Tämä olisi voinut olla mahdollista osana Euroopan laajuista yhteiskunnallista murrosta, jossa viriämässä olleella eurokommunistisella virtauksella olisi ollut keskeinen rooli. Tiedostin hyvin, että erityisesti Italian kommunistinen puolue pääsihteerinä Enrico Berlinguerin johdolla pohti vastaavia kysymyksiä. Tätä taustaa vasten vrt. myös, miten sinnikkäästi haastan Gramsci-esseessäni äskettäin edesmenneen Seppo Toiviaisien, SKP:n vähemmistön tuolloisen intellektuaalisen johtajan.

⁶ Tässä siis toisin kuin useimmat ns. reaalisosialismin suoran vaikutuksen alla kasvaneet, joille marxismi näyttäytyy ilman muuta korruptoituneena. Länsi-Euroopassa monet taas katsovat voivansa pitää kiinni "sosialismin ihanteesta" vaikka marxismi hylätäänkin. Huom. että sosialismi klassisessa marxilaisessa teoriassa ymmäretään *siirtymävaiheeksi* kommunismiin.

sisällön torjumista. Tietyllä perustavalla tasolla pidän itseäni edelleen kommunistina, ja mm. olen jo pitkään ollut kaikkea *älyllistä yksityis*omistusta vastaan. En myöskään koskaan hämmästy, kun huomaan, että työväenliikkeen perilliset tahtovat aina näissä asioissa löytyä vastapuolelta. Nämä asenteet löytyvät jo 80-luvun alun teksteistäni, enkä oikeastaan ole joutunut niitä tarkistamaan.

Alun perin silloisen Kekkös-kirjallisuuden arvioksi laadittu essee "Kultakin kekkosensa mukaan" vuodelta 1985⁷ tavallaan näyttää samat ajatusidut kotimaan kuperassa peilissä. Jonkin verran kärjistäen voisi sanoa, että samalla kun päädyin käsittämään, ettei "sosialismi" koskaan voi olla tuotantotapa (eikä demokratia), ymmärsin myös, että Suomen ensimmäinen ja toinen tasavalta eivät olleet "valtioita" ainakaan 1800-luvun fennomanian tarkoittamassa mielessä. Näin ajattelen edelleen, ja samasta syystä en mielelläni puhu "Suomen kirjallisuudesta" ilman huomattavia poeettis-teoreettis varauksia. "Eihän maailmaan enää mahdu suurempiakaan valtioita", kirjoitan Kekkös-tekstissä, hiukan nostalgisesti. Suomen myöhemmän hakeutumisen osaksi eurooppalaista yhteisöä olen vastaavasti kokenut suurena huojennuksena ja mahdollisuutena – mutta tällöin jo kansallisvaltion tuolle puolen viittaaviin näköaloihin liittyen. Ei ole ollut itselleni ihme tässäkään, että taas olen saanut havaita ajattelevani tasan päinvastoin kuin "sosialistiselle" perinteelle uskolliset osat "työväenliikettä" (joiden samastuminen perinteiseen nationalistiseen oikeistoon, kaikkialla Euroopassa, käy minulle hyvin edustamaan koko "sosialismin" ajatuksen lopullista, hmm, kriisiä).⁸

Houkutus ja vaara on tietysti suuri, että tällaisten tiettyjen pysyvyyksien havaitseminen omassa ajattelussa (tai asenteissa) johtaa liioiteltuun käsitykseen itsestä "subjektina". En voi sanoa, "tekisinkö tänään samoin" kuin 20, 25 tai 35 vuotta sitten. Mutta niinpä en myöskään ole tarkoituksellisesti raahannut historiaa perässäni: vielä äsken ajattelin, että vanhoilla teksteilläni (nämä kolme tai neljä ovat kyllä ne, joiden aina olen toivonut jollakin tavalla "säilyvän") olisi uudelleen julkaistuna enintään kurioositeettiarvoa. Ja jos nyt sentään annan niille jotakin merkitystä, niin ehkä sittenkin vain itseni kannalta (ja tarkoitan niiden esillepanon myös demonstraatioksi julkisuuden rakenteiden muutoksesta: yksityinen voi nyt olla julkista eri tavalla kuin ennen). Omasta näkökulmastani tämä on yksi asia, joka "Suomessa" säilyy: 80-luvun alun interventioni jäivät vaille välittömiä reaktioita⁹ tavalla, johon olen saanut tottua myös myöhemmän kirjallisen tuotantoni vastaanotossa.

Elokuussa 2005

Leevi Lehto

⁷ Osa esseen ajatuksia lienee idullaan jo kesällä 1977 kirjoittamassani poliittisen historian gradussa Urho Kekkosen poliittisesta ajattelusta. Gradu lienee myös syy siihen, että essee minulta tilattiin.

⁸ Samantapaisessa kriisissä on mielestäni myös "suomalainen kirjallisuus". Monessakin mielessä voidaan sanoa, että sen uudelleen syntyminen edellyttäisi, että löydetään keinot olla enää samastasta kieltä ja kansallisuutta toisiinsa.

⁹ Poikkeuksena Kekkös-esset, jota Martti Häikiö kommentoi myönteisesti *Uudessa Suomessa* ja Risto Kolanen samoin myöhemmin *Suomen Sosialidemokraatissa*. – Toisaalta asemiani liikkeessä oli 1970-luvun lopulle tultaessa jo kehittynyt sellaiseksi, että saatoin sanoa melkein mitä vain ilman että kimppuuni suoranaisesti käyty – ainakaan hallinnollisesti. Vrt. esimerkkinä tästä "Kolme kysymystä Rudolf Bahrolle", jossa arvostelen – vieläpä porvariston päälehdessä! – "vaarallista" toisinajattelijaa siitä, että tämä antaa *liian optimistisen* kuvan reaalisosialismin todellisuudesta.

Kolme kysymystä Rudolf Bahrolle

Helsingin Sanomat 17.2.1980

Rudolf Bahro: *Vaihtoehdo*. Reaalisesti olemassaolevan sosialismin kritiikkiä.
Suomentanut Ilkka Tervonen. Otava

Rudolf Bahron *Vaihtoehdo* on raskas ja sekava, keskeneräinen ja ristiriitainen teos. Silti yksikään itseensä ja asiaansa vakavasti suhtautuva marxilainen ei voi sivuuttaa sitä.

Vaihtoehdo on yritys tutkia ja selittää niitä valtavia yhteiskunnallisia muutoksia, joita marxilaiset itse ovat olleet toteuttamassa. Tämä on tehtävä, joka nykypäivän marxilaisuudessa on kaikkein puutteellisimmin ratkaistu. Se on myös tehtävä, jonka keskeneräisyys eniten salpaa marxilaisen teorian ja käytännön kehittymistä kaikilla muillakin aloilla. Bahron puutteet ovat marxilaisten yhteisiä puutteita.

Bahron teemojen avointa käsittelyä on yritetty estää vetoamalla solidaarisuuteen sosialistisia maita kohtaan. Jos tämä argumentti sinänsä on kyseenalainen, se sopii tähän yhteyteen erityisen huonosti, sillä – kuten myöhemmin yritän osoittaa – Bahron kirja on suurelta osin luettavissa läntisen vasemmiston, erityisesti kommunististen puolueiden toiminnan ja linjan epäsuorana kritiikkinä. Tämä kritiikki on kohdattava avoimesti. Esitän näkemykseni Bahron kirjasta kolmena huomautuksena, jotka eivät pyri muuhun kuin osoittamaan sen alustaman keskustelun tärkeimmät ulottuvuudet.

Reaalisosialismi ja protososialismi

Vaihtoehdon johtoajatus kuuluu: olemassaolevaa sosialismia tutkittaessa on hylättävä kaikki "deformaatioteoriat", mallit, joissa sosialististen maiden kiistattomat ongelmat ja epäkohdat selitetään "poikkeamiksi" alkuperäiseltä, puhtaalta ja oikealta sosialistiselta tieltä.

Mielestäni tämä on kestävä lähtökohta. Poikkeamisen syitä kysyttäessä deformaatioteoreetikot joutuvat yleensä vetoamaan satunnaisiin ja subjektiivisiin tekijöihin (ns. henkilöpalvonta).

Marxilaisuus vaatii kuitenkin objektiivisten, historiallisten syiden osoittamista. Johdonmukaisesti toteutettuna tämä merkitsee, että esimerkiksi lokakuun vallankumouksen sosialistisuutta ei pidetä itsestäänselvytenä, että erotetaan toisistaan ne tavoitteet, joilla vallankumoukselliset perustelivat toimintansa, ja se todellisuus, jossa se tapahtui ja jonka se tuotti.

Bahron ratkaisu on ensi katsomalla suoraviivainen (joskaan ei välttämättä uusi). Lokakuun vallankumous avasi takapajuiselle, "aasialaiselle" Venäjälle ei-kapitalistisen teollistumisen tien.

Sana aasialainen viittaa Marxin analyyseihin muinaisten itämaisten despotioiden yhteiskuntarakenteesta: tuotantovälineet (kastelulaitteet) olivat valtion omistuksessa, yhteiskunta oli jakautunut itsehallinnollisiin kyläyhteisöihin, hallitsijaa palveltiin jumalana. Tsaarin Venäjä oli Marxille tällainen aasialainen järjestelmä.

Jotkut hänen seuraajistaan puolestaan ovat osoittaneet yhtäläisyyksiä aasialaisen tuotantotavan ja Stalinin diktatuurin välillä; Stalin itsekin tunsu nämä niin hyvin, että antoi pyyhkiä Marxin teoksista itämaisia despotioita koskevat tarkastelut.

Venäjän aasialainen tausta kiistatta selittää osan niistä muodoista, joissa Stalin toteutti Neuvostoliiton teollistamisen. Mutta onhan nykyinen Neuvostoliitto aivan toisella historiallisella kehitystasolla oleva yhteiskunta. Eivät kai pelkät historilliset alkuehdot selitä sen nykytodellisuutta?

Bahron vastaus tähän kysymykseen on eräänlainen historian kermakakkuteoria. Itämaisten despotioiden yhteiskuntarakenne perustui työnjakoon, johtamistehtäviin ja henkiseen työhön omistautuneen ihmisryhmän (papisto) erottumiseen ruumiillista työtä tekevistä massoista. Työnjako on alistussuhteiden ensimmäinen historiallinen muoto. Luokkajako, "korkeampi" alistusmuoto, syntyi työnjaon päälle.

Kun alistussuhteiden purkaminen nyt aloitetaan tästä ylemmästä kerroksesta, törmätään nopeasti alempaan, työnjakoon sen alkuperäisessä,

alastomassa muodossa. Tästä nykyisten sosialististen maiden autoritaarinen ja hierarkkinen yhteiskuntarakenne. Ne ovat protososialistia, sosialismia toukka-asteella.

Ensimmäinen huomautukseni koskee tätä teoriaa: siinä ei oikeastaan ole irrottauduttu deformaatioteorioiden ajatusmaailmasta.

Olemassaoleva sosialismi on täyttänyt sille kuuluvan historiallisen tehtävän (ja ollut sitäpaitsi, puhdistuksineen pakkotyöleireineen, välttämätön). Sitä voidaan arvostella vain siitä, että työnjaon purkamiseen tähtäävät tehtävät on laiminlyöty, siis subjektiivisista virheistä. Protososialismin ja reaalisosialismin välillä on, teoreettisesti ottaen, vain aste-ero.

Luokkataistelu sosialismissa?

Bahron vaihtoehtona olemassa olevan sosialismin nykytodellisuudelle on kommunistinen kulttuurivallankumous.

Se merkitsee vapaan yksilöllisyyden kohottamista tärkeimmäksi arvoksi, päätöksenteon hierarkkisten rakenteiden purkamista, henkisen ja ruumiillisen työn eron poistamista (intellektuellit työkiertoon) sekä tuotannon kehityslogiikan muuttamista mm. ekologisten vaatimusten mukaiseksi.

Näitä tavoitteita punoo yhteen uusi aikatalous: tuotteen arvon tulee määräytyä siitä, miten paljon sen valmistamisella *säästetään* aikaa, ei siitä, miten paljon se *vaatii* aikaa.

Miten nämä tavoitteet ovat saavutettavissa, mikä on kulttuurivallankumouksen strategia?

Tässä on viitattava jälleen itämaisiin despotioihin. Bahron mielestä niiden papistolla oli kaksinainen rooli. Se oli sortajaluokka, mutta myös tieteiden ja taiteiden kehittäjä, ihmisen vapautumisen esitaistelija. Samanlaisen kaksoisroolin hän antaa myös nykysosialismin "papistolle", teollisuuden ja hallinnon korkeastikoulutetuille kaadereille. Nämä edutavat "tajunnallista ylijäämää", älyä, innostusta ja taitoja, joka vallitseva järjestelmä jättää käyttämättä.

Siksi kulttuurivallankumous alkaa heistä, "keskiluokasta". Sen sisältönä on kaadereiden hallussa olevan tiedon ja taidon vähittäinen saattaminen koko kansan omaisuudeksi.

Tähän on lisättävä, että työväenluokasta on Bahron mielestä nykysosialismissa tullut "epäkäsité". Yhteiskunnalliset ristiriidat eivät ole luokkien vaan erilaisten kerrostumien välisiä.

Kaiken kaikkiaan: kulttuurivallankumouksen strategiana ovat vähittäiset, vallitsevan järjestelmän puitteissa, ylhäältä alas, ilman luokkataistelua tapahtuvat muutokset. Bahro muistuttaa Venäjän 1800-luvun narodnikkeja: järjestelmä on hyvä, mutta väärissä käsissä; kaikki kääntyy hyväksi, kun vain kehityksen esteeksi asettunut tsaari/politbyroo sysätään syrjään.

Ei ole kuitenkaan itsestään selvää – tämä on toinen huomautukseni – että nykysosialismin todellisuutta edes marxilaisen teorian kirjaimen mukaan tulisi pitää "luokattomana".

Esimerkiksi ranskalainen kommunisti-filosofi Louis Althusser sanoo, että ajatus sosialismista luokattomana, valmiina, ristiriidattomana järjestelmänä on Stalinin keksintöä ja tarkoitettu alun perin perustelemaan 1930-luvun puhdistuksia ja pakkotyöleirejä.

Leninillä oli toisenlainen käsitys: sosialismi ei ole valmis järjestelmä, vaan siirtymävaihe, jonka aikana luokkataistelun avulla luodaan kommunismin edellytykset. Itse asiassa Lenin oli deformaatioteorioiden kriitikko ja ennen niiden syntymistä, vallankumouksellinen jonka tavoitteena oli muutos, ei jonkin vallitsevan "järjestyksen" puolustaminen.

Tähän sanotaan, että sosialistisista maista puuttuvat luokkataistelun ulkoiset tuntomerkit: lakot, lakkouhkat, oppositiopuolueet. Mutta eikö kapitalismikin ole elänyt kausia, jolloin luokkataistelu ei ole näkynyt pintaan?

Ja voiko järjestelmää, joka tarvitsee massiivisen poliisikoneiston tuhkahduttaakseen muutaman toisinajattelijan piipytyksen pitää ristiriidattomana?

Oma käsitykseni on, että ajatus sosialismista ristiriidattomana ja luokattomana järjestelmänä on päinvastoin *aiheuttanut* monet sosialisten maiden nykyisistä ongelmista.

Eikö meille ole vuosikymmeniä selitetty, että näiden maiden talous on "tietoisessa ohjauksessa"? Nyt osoittautuu, että ne ovat kiinteä osa maailmantaloutta ja että yhä tiiviimpi yhteys tähän talouteen (ja sen kriiseihin) on suorastaan sosialistisen talouden elinehto.

Eikö ole väitetty, että sosialismi ei tarvitse puolueita, koska ei tunne luokkia? Toistuvasti on kuitenkin törmätty äkillisesti puhkeaviin poliittisiin kriiseihin, joiden dramaattisuus on kenties vain seurausta siitä, että ristiriitojen olemassaolo on niin pitkään haluttu peittää ja kieltää.

Bahro ja lännen vasemmisto

Nämä eivät ole vain opillisia kysymyksiä. *Vaihtoehdon* toinen jakso, "reaalisosialismin anatomia", on sen kalpeinta antia: Bahro jää lähtökohtansa vuoksi abstraktin ja moralisoivan tarkastelun tasolle, historian elävää liikettä ei tavoiteta. Siksi kai hänen kirjansa ei myöskään (vielä?) liity mihinkään todelliseen liikehdintään sosialististen maiden sisällä.

Tässä tulee esiin yksi *Vaihtoehdon* paradokseista, johon jo alussa viittasin. Kehittyneissä kapitalistisissa maissa nimittäin puolestaan on huomattava joukko liikkeitä, joiden tavoitteet käyvät yksiin Bahron kulttuurivallankumouksejn ohjelman kanssa. Tarkoitan ympäristöliikkeitä, itsehallintopyrkimyksiä, vaihtoehtoista tuotantoa, feminismiä; kaikkea sitä mitä meillä on ryhdytty kutsumaan uudeksi aalloksi.

Bahron Suomessa saama suosio kertookin enemmän uuden aallon liikkeiden teoreettisista tarpeista kuin kiinnostuksesta reaalisosialismiin tai toisinajattelevien ongelmiin.

Ei tietenkään ole sattuma, että perinteisen työväenliikkeen suhde uusiin liikkeisiin on vähintään yhtä ambivalentti kuin sen suhde Bahroon. Bahro sanoisi, että tässä on kysymys työväenliikkeen liian orjallisesta ankkuroitumisesta luokkataistelun käsitteeseen, sen kyvyttömyydestä nähdä luokkataistelun rajat ylittävän kulttuurivallankumouksen perspektiiveihin.

Tässä hän on suurelta osin oikeassa, mutta haluan silti tehdä yhden varauksen – ja tästä alkaa kolmas huomautukseni.

Mielestäni työväenliikkeen virheenä ei ole ollut luokkataisteluun pitäytyminen, vaan sen liian ahdas tulkinta.

Luokkataistelulla lännen kapitalismissa on tarkoitettu karkeasti ottaen sitä, mikä "päätyi" Stalinin julistaessa sen lakanneeksi Neuvostoliiton perustuslaissa v. 1936. Mikä silloin päättyi? Valtiojohtoisen suunnitelmatalouden rakentaminen.

Eikö ole totta, että sosialismin tavoite yhä edelleen yhdistetään (nyt "valmiiksi" ajatellun) tuotantokoneiston yhteiskunnallistamiseen, kansallistamiseen? Kun Stalin aikanaan alisti yhteiskunnallisen elämän kaikki muut alueet teollistamistavoitteelle, kuvittelee lännen vasemmisto nyt voivansa pelkällä kansallistamisella taikoa esiin "työväenluokan etua" vastaavat muutokset kulttuurin, sukupuoliroolien, luonnonsuojelun tai kasvatuksen alueilla.

Onko tämä hiustenhalkomista? Havainnollistan.

Bahro vaatii kirjansa loppuluvussa, että kommunismin tunnusta ei saa esittää negatiivisesti, pelkkänä protestina. Sille voidaan antaa positiivinen sisältö. Tämä on yhteydessä siihen, että Bahro katsoo sosialisten maiden jo luoneen kommunismin edellytykset ja lakkauttaneen luokkataistelun: kommunismin toteuttamisessa voidaan nyt niin sanoaksemme yhteisesti sopia, päättää.

Minun käsitykseni mukaan näin ei voida tehdä. Bahron kaavailema kommunismi on *valmiina järjestelmänä* ajateltavissa nykyisiin socialistisiin maihin vain edellyttäen, että ne maailmanlaajuiset taloussuhteet, joiden niiden(kin) aineellisen ja henkisen kulttuurin nykyinen taso perustuu, pidetään entisinä.

Jos taas tavoitellaan tosissaan kolmannen maailman riiston ja sorron hävittämistä, säilyy taistelu sitä vastaan ensimmäisellä sijalla, ja se vaatii negatiivisia tunnuksia.

Sensijaan pidän välttämättömänä, että näiden negatiivisten tunnusten joukkoon lisätään kommunistinen kulttuurivallankumous. Jos nimittäin läntinen(kin) työväenliike on nykyisessä maailmanlaajuisessa konfliktissa suurelta osin sortajien puolella, tämä johtuu juuri pitäytymisestä liian ahtaisiin "taloudellisiin" tavoitteisiin.

Uuden aallon liikkeet ja uusi taloudellinen järjestys haastavat kumpikin työväenliikettä ulos linnakkeistaan, rutiinista, byrokratiasta, veltosta ajattelusta.

Gramsci ja puolue

Uudistuva Ihmiskunta 1/1980

1. Aluksi: politiikan "kaksinaisluonteesta"

Puoluateoria on marxilaisuuden vaikeimpia ja vähiten käsiteltyjä alueita. Täysipainoista puoluateoreettista keskustelua on käyty vain niinä parina-kolmena vuosikymmenenä, jotka kattavat toisen internationaalin kriisin, lokakuun vallankumouksen ja Kominternin muodostumisen (Lenin, Luxemburg, Lukács sekä näistä hieman erillisenä Antonio Gramsci). Jos tätä kulta-aikaa seuranneet vuosikymmenet muutoinkin ovat merkinneet marxismin kriisin vähittäistä kypsymistä, puoluateoriassa tämä on alusta asti ilmennyt täydellisenä hiljaisuutena. Jos voidaan sanoa, että teorian ja käytännön ykseyden *mahdollisuudessa* ilmenee tiivistettynä marxilaisuuden inhimillisessä tiedostuksessa suorittaman mullistuksen sisältö ja jos tämän mahdollisuuden toteuttaminen on juuri puolueen ja puoluateorian tehtävänä, osoittaa vallitseva tilanne, ettei tuota mahdollisuutta ja sen toteuttamista voida turvata joillakin teoreettisilla tai filosofisilla väittämillä, vaan niissä on pikemminkin kysymys haasteesta, johon jokaisen historian vaiheen on etsittävä omat vastauksensa ja johon vastaaminen ei suinkaan aina ole yhtä helppoa. Ei ole edes niin, että hiljaisuus puoluateorian alueella olisi mekaanista heijastusta muun teoreettisen työn jälkeensä jääneisyydestä. Puoluateoria ei ole mikään lisäys historiallisen materialismin yleiseen teoriaan, ei sen "soveltamista" koskeva oppi; pikemminkin juuri puoluateorian alueella asetetaan ja ratkaistaan koko teorialle perustavaa laatua olevat "tietoteoreettiset" ja "historianfilosofiset" kysymykset (käytän, näitä käsitteitä metaforisessa merkityksessä, johon palataan tuonnempana esityksessä).

Puoluateoria käsittelee työväenluokan poliittista järjestäytymistä sekä poliittisen vallan valtaamisessa tarvittavia keinoja. Poliitiikan käsitteellä taas on marxilaisuudessa mielenkiintoisella tavalla ristiriitainen asema. Yhtäältä korostetaan usein politiikan kaikkikattavuutta; esim. Gramsci piti politiikkaa

"itsenäisenä tieteenä", joka voidaan tiettyssä mielessä samaistaa historian – ja siten kaiken elämän – kanssa.¹⁰ Kuten Lenin, myös Gramsci vaati, että kaikkia yhteiskunnan ilmiöitä on tarkasteltava yksiselitteisesti vallankumouksellisen puolueen näkökulmasta, "puoluekantasesti". Tämän asenteen rinnalla kulkee marxilaisuudessa toinen, sille ainakin ulkoisesti vastakkainen: siinä politiikka nähdään kapitalistisen yhteiskunnan sisäisten ristiriitojen ilmauksena, "yhteisten asioiden hoidon" vieraantuneena, nurinkäännettynä muotona, "vääränä tietoisuutena".¹¹ Proletariaatin tehtävänä on – Marxin ja Engelsin sanoin – poistaa "edellytykset luokkavastakohtaisuudelta ja myös luokilta yleensä ja samalla oma valtansa luokkavaltana".¹²

Tämä ristiriita ei ole näennäinen. Erityisesti tänään sillä on välitöntä käytännöllistä merkitystä; viittaa yhtäältä siihen epäluottamukseen, joka porvarillisen politiikan byrokratisoitumisen ja elitisoitumisen seurauksena kohdistuu sen piirissä toimiviin työväenluokkaisiin organisaatioihin, toisaalta ns. uusien liikkeiden piirissä harjoitettuun libertaaris-kommunistiseen, vallan lakkauttamistavoitteen vakavasti ottaneeseen teoretisointiin, johon myös työnjaon hävittämistä tarkastellut Rudolf Bahro liittyy.

Antonio Gramscin ajattelu ja elämäntyö tarjoavat – kokonaisuutena tarkasteltuina – terävimmän tuntemani näkökulman tähän politiikan kaksinaisluonteeseen. Seuraavassa tutkin, tarjoaisivatko ne myös välineet tämän kaksinaisuuden voittamiseen ja samalla kenties pohjan marxilaisen puolue-teorian uudelle nousulle.

2. Lenin, Lukács ja Althusserin kritiikki

Marx perusti tunnetusti kapitalismin vallankumouksellisen kukistamisen ja sosialismin ja kommunismin rakentamisen näköalansa *työväenluokan* asemaan tässä yhteiskunnassa. Kapitalismin ristiriidat eivät hänen mielestään olleet satunnaisia vaan väistämättömiä; kapitalismin itsensä synnyttämän yhteiskuntaluokan,

¹⁰ Antonio Gramsci, *Selections from the Prison Notebooks*. London 1971. Sivu 137.

¹¹ Kehittynein tuntemani tämänsuuntainen tulkinta itse Marxin ajattelusta on Lucio Collettilla. Kts. esim. esseitä "Marx' och Engels' ungdomsskrifter", teoksessa Colletti, *Marxism och Dialektik*. Lund 1979. Myös: Colletti, *Marxism and Hegel*. London 1973. Sivut 249-283.

¹² Karl Marx ja Friedrich Engels, *Kommunistisen puolueen manifesti*. Pori 1972. Sivu 45.

proletariaatin asema (riistonalaisuus, työvoiman tavaraluonne, "vapaus" omistamisesta jne.) oli näiden ristiriitojen tihentymäpiste ja sisälsi samalla uudenlaisen järjestyksen mahdollisuuden. Kuuluisa lausahdus, että työväenluokalla ei kapitalismin kukistamisessa ole mitään menetettävänä mutta kaikki voitettavana ei ole pelkkä ohjelmallinen kärjisty, vaan Marxin yhteiskuntakäsityksen yhteenvedo. Eräs edellä puhutun politiikkakäsityksen ristiriitaisuuden ilmentymiä on se seikka, että itsenäisen puolue-teorian kehittäminen marxilaisuudessa on alusta pitäen merkinnyt tämän lähtökohdan relativisointia. Niinpä Lenin tunnetusti katsoo, ensinnäkin, että sosialistisen vallankumouksen edellyttävä tietoisuus ei työväenluokassa voi syntyä itseohjautuvana prosessina, vaan luokkatietoisuus on tuotava työväenluokkaan *ulkoapäin*; toiseksi Lenin korostaa että tuo tietoisuus ei koostu yksinomaan eikä edes ensisijaisesti työväenluokan omaa asemaa vaan yhteiskunnan *kaikkien luokkien ja kerrostumien* asemaa, etuja ja keskinäissuhteita koskevista katsomuksista. Pitäytyminen työväenluokan omiin etuihin johtaa parhaimmillaan vain "tradeunionistiseen tietoisuuteen", joka on porvarillisen ideologian vaikutusta työväenluokassa.¹³

Leninin käsitystä kannattaa verrata nuoren Georg Lukácsin "vasemmistolaiseen" luokkatietoisuus- ja organisaatioteoriaan. Päinvastoin kuin Lenin, Lukács oletti, että työväenluokalla on eräällä tapaa myötäsyttyinen, "mukaanluettu" (*zugerechnet*) tietoisuus; vallankumouksellisen puolueen tehtävänä on "saattaa työväenluokka tietoiseksi omasta tietoisuudestaan". Arkipäiväisessä olemisessaan työväenluokka on kapitalismin fetisoituneen tajunnan vanki. Vasta kypsyessään historiallisen tehtävänsä suorittamiseen se saavuttaa tietoisuuden tuosta tehtävästä ja samalla itsestään sen toteuttajana (mikä merkitsee, kuten Lukács hegeliläisittäin ilmaisee, subjektin ja objektin yhteenlankeamista, *totaliteettia*). Puolueen rooli oli Lukácsille ristiriitainen: se ei voi herättää työväenluokan vallankumouksellista, "mukaanluettua" tietoisuutta, ellei se jo itse edusta tätä, ellei se kaikessa toiminnassaan orientoidu työväenluokan

¹³ Viittaen tietysti kirjoitukseen *Mitä on tehtävä? Liikkeemme päivänpolttavia kysymyksiä*. Kts. V.I. Lenin, *Valitut teokset neljässä osassa*, I. Moskova (ei painovuotta). Esim. sivut 303-310, 332-337. En tietenkään tarkoita, ettei Marx olisi ollut tietoinen "poliittisen toiminnan ja järjestäytymisen" tarpeellisuudesta. Väitän vain, että tällaiselle yleiselle teesille ei rakennu vielä mitään erityistä puolue-teoriaa. On kuvaavaa, että Marxin poliittisen teorian kypsä esitys ei juurikaan käsittele puoluetta eikä liittolaisongelmaa. Kts. Marx, *Pariisin kommuuni*. Pori 197 I. Sivut 60-78.

historiallisen tehtävän mukaisesti. Koska puolueen tietoisuus kuitenkin viime kädessä on työväenluokan tietoisuutta, sen on oltava eräällä tapaa joukkojen kontrollissa; siinä missä työväenluokan spontaani toiminta viittaa tulevaan yhteiskuntaan, siinä puolue on aina vallitsevien yhteiskunnallisten olosuhteiden tuote.¹⁴

Marxilaisuudessa tuskin on esiintynyt kahta temperamenteiltaan niin erilaista teoreetikkoa kuin Lenin ja Lukács. Seppo Toiviainen on Lukács-tutkielmassaan erityisesti korostanut heidän puolueoteorioittensa vastakohtaisuutta, esittäen Lukácsin messianistis-voluntaristisena kamariteoreetikkona ja Leninin taas vastaavasti "konkreettisen tilanteen konkreettiseen analyysiin" kykenevänä aitona vallankumouksellisena.¹⁵ Tähän arvioon voidaan pääpiirteissään yhtyä. Tässä esillä olevan problematiikan kannalta on kuitenkin tärkeämpää, että Lenin ja Lukács osoittavat eräillä suppeilla, mutta kriittisillä alueilla myös sukulaisuutta. Sitä ei kuitenkaan saada esiin pelkkiä oppilauseita vertaamalla. On tarkasteltava lyhyesti sitä historiallista tilannetta, johon heidän teoriansa reagoivat.

Toinen internationaali omaksui tunnetusti sangen mekanistisen tulkinnan Marxin kapitalismiteoriasta. Sosialistisen vallankumouksen odotettiin toteutuvan jonkinlaisena kausaalisen prosessin, ja itsestään selvänä pidettiin, että se tulisi ensimmäiseksi toteutumaan kehittyneimmissä kapitalistisissa maissa. Lokakuun vallankumoushan sitten perusteellisesti oikaisi tätä näkemystä. Mutta voidaan kysyä, oliko toisen internationaalin virhe luonteeltaan enemmän taantumista Marxin saavuttamista tuloksista vaiko kyvyttömyyttä kehittää niitä eteenpäin, muuttuvan tilanteen vaatimusten mukaan. Marx analysoi kapitalismia sen "kansallisesti valmiissa" muodoissa, ennen imperialismia ja ennen kapitalististen maailmanmarkkinoiden syntymistä. Viimeksi mainituilla puolestaan tuli 1800-luvun lopulla olemaan syvällekäyviä vaikutuksia sosialistisen vallankumouksen mahdollisuuksiin ja sitä kautta myös ns. subjektiivisen tekijän rooliin kunkin

¹⁴ Georg Lukács. *Political Writings, 1919-1929. The Question of Parliamentarianism and Other Essays*. London 1972. Myös: Lukács, *Geschichte und Klassenbewusstsein*. Neuwiend und Berlin 1968. Mm. artikkelit "Legalitet und Illegalitet", "Kritische Bemerkungen über Rosa Luxemburgs 'Kritik der Russischn Revolution'" sekä "Methodisches zur Organisationsfrage".

¹⁵ Seppo Toiviainen: *Nuori Lukács*. Kriittinen esitys Georg Lukácsin varhaisesta ajattelusta ja toiminnasta (1906-1929). Tampere 1977. Sivut 138-227.

kapitalistisen maan sisällä. Leninin imperialismiteoria¹⁶ osoittaa näistä ehkä keskeisimmät: yhtäältä johtavien imperialististen maiden työväenluokan sosialidemokratisoituminen, "työläisaristokratian" synty (ja tähän liittyy läheisesti työväenluokan ulkopuolelle jäävien työtätekevien välikerrosten merkityksen kasvu, jota Lenin ei vielä voinut nähdä); toisaalta kapitalismin epätasaisesta kehityksestä johtuva mahdollisuus iskeä sen "heikoimpaan lenkkiin", aloittaa sosialistinen vallankumous siellä, missä se totutun tulkinnan mukaan ei vielä olisi ollut ajankohtainen (tätä mahdollisuutta Lenin korosti jo kirjassaan *Kapitalismin kehitys Venäjällä*¹⁷, jossa hän osoitti kapitalististen markkinoiden synnyn muuttavan yhteiskunnan "kaikkien luokkien asemia" vaikka nämä ulkoisesti säilyttävätkin perinteiset feodaaliset tuntomerkinsä: onkin aiheellisesti sanottu, että *Kapitalismin kehitys Venäjällä* on Leninin puolue teorian esityö).

Näiden muutosten jälkeen toisen internationaalin (ja myös Marxin, voimme varauksin sanoa) odotteleva "puhdas" sosialistinen vallankumous ei enää koskaan eikä missään tulisi olemaan mahdollinen. Lukácsin käsittein: kun Marxin analysoima kapitalismi *muodosti sellaisenaan* totaliteetin, kokonaisuuden, jonka sisäiset ristiriidat riittivät viemään sen sosialismin kynnykselle. tuli vallankumouksen kannalta nyt välttämättömäksi, että sen etujoukko *tekee yhteiskunnasta totaliteetin*. On oireellista, että tämä sekä Leninillä että Lukácsilla tapahtuu tietoisuuden tasolla, että puolue kummallekin on "tietoteoreettinen" kategoria. Lukácsilla tämä seuraa jo siitä, että itse sosialistinen vallankumous esitetään tietoteoreettisena tapahtumana. ratkaisuna klassisen saksalaisen filosofian kysymykseen, onko maailma rationaalisesti tiedostettavissa vai ei.¹⁸ Leninillä asia on monimutkaisempi. Hänen vallankumoustrategiansa lähtee konkreettisen tilanteen analyysistä; feodaalisesta kapitalistiseksi muuttuvan Venäjän luokkasuhteista. Näistä hän löytää myös lähtökohdan sosialistiselle vallankumoukselle: kapitalististen suhteiden leviäminen muuttaa eri luokkien asemaa, kärjistää yhteiskunnallisia ristiriitoja, jne. Mutta sinällään tämä ei tietenkään johda muuhun kuin kapitalismiin. Tarvitaan vallankumouksellinen

¹⁶ Kirjoitus *Imperialismi kapitalismin korkeimpana vaiheena. Yleistajuinen esitys*. Löytyy V.I. Lenin, *Valitut teokset neljässä osassa* 2. Moskova (ei painovuntta). Kts. sivut 406-414.

¹⁷ V. I. Lenin, *Teokset*, osa 3. Petroskoi 1954.

¹⁸ Kts. Lukács 1968. Sivut 187-331.

puolue, joka marxilaiseen teoriaan nojautuen niin sanoaksemme antaa uuden tulkinnan kapitalististen suhteiden leviämislle. Ja juuri siksi, että työväenluokka vielä oli niin heikosti kehittynyt, että se ei vielä omannut (eikä ehkä koskaan tulisi saavuttamaan) sellaista asemaa, jota Marxin kapitalismianalyysi edellytti, tarvitaan puolue, joka työväenluokan *puolesta* viitoittaa sosialistisen vallankumouksen näköalan.¹⁹

Pelkistään voimme sanoa, että Leniniä ja Lukácsia yhdistää se havainto, että työväenluokka vallitsevassa olemisessaan ja tietoisuudessaan on vain *osa yhteiskunnallista kokonaisuutta, ja vieläpä alisteinen osa*. Ratkaistessaan tästä aiheutuvia teoreettisia ja poliittisia ongelmia molemmat turvautuvat osan ja kokonaisuuden dialektiikkaan. Lukács suhteuttaa työväenluokan nykyisen aseman yhteiskunnan yhtenä luokkana sen tulevaan asemaan yhteiskunnan ainoana luokkana, luokkien lakkauttajana ja vapauden valtakunnan subjektina. Lenin puolestaan korvaa työväenluokan osittaisuuden puolueen kokonaisnäkemyksellä *nykyisen* yhteiskunnan luokkasuhteiden kokonaisuudesta. Lukácsin ratkaisu johtaa utopismiin ja voluntarismiin, Leninin taas reaaliseen poliittiseen toimintaan. Mutta kuten historia on sittemmin osoittanut, sekään ei välttämättä ratkaise sosialismin toteuttamisen ja työväenluokan vapauttamisen ongelmia tässä uudessa yhteiskunnallisessa tilanteessa.²⁰

Olen korostanut tätä Leninin ja Lukácsin sukulaisuutta saadakseni mahdollisimman terävänä esiin kärjen siitä kritiikistä, jonka Louis Althusser ja hänen koulukuntansa ovat kohdistaneet marxilaisuuden "historistisiin" tulkintoihin.²¹ Althusser lähtee liikkeelle juuri edellä esillä olleesta epätasaisen kehityksen laista, siitä, että kapitalistisen yhteiskunnan todellisuus ei ole pelkistettävissä yhteen ristiriitaan eikä yhteiskunnan yhdelle tasolle (esim.

¹⁹ Samalta perustalta nousee Leninin vaatimus "konkreettisen tilanteen konkreettisesta analyysistä" sekä hänen käsityksensä dialektiikasta (ilmiön kaikkien puolien huomioonottaminen, ristiriitojen kokonaisuus, ilmiö itseliikunnassaan, tiedostamisen yhteys käytäntöön jne.). Kts. Seppo Toiviainen, "Joukkoliike tieteellisenä käsitteenä". *Kommunisti* 1/1976, sekä: Toiviainen, "Leninismi metodina eli politiikka ja dialektiikka". *Tiede ja edistys* 3/1977 (1977 B).

²⁰ Viittaa Rudolf Bahron myötä aktualisoituneeseen keskusteluun "aasialaisen tuotantotavan", kapitalismin ja sosialismin suhteista Venäjällä ja Neuvostoliitossa. Kts. Bahro, *Vaihtoehto*. Reaalisesti olemassaolevan sosialismin kritiikkiä. Keuruu 1979. Sivut 84-120. Myös: Ilmari Susiluoto, "Aasialaisesta tuotantotavasta sosialismiin: Byrokratia, vallankumousstrategia ja hallinnon rationalisointi Marxista ensimmäiseen viisivuotissuunnitelmaan". Helsingin Yliopiston Yleisen valtiopien laitoksen tutkimuksia. Sarja C. Helsinki 1979.

²¹ Louis Althusser, *För Marx*. Stockholm 1968. Louis Althusser, Etienne Balibar, *Att Läsa Kapitalet* (1-2). Stockholm 1970. Erityisesti jakso "Marxismen är inte historicism".

talouteen). Tällaista käsitystä, jonka Althusser tulkitsee hegeliläisyyden jäänteeksi marxismissa, hän luonnehtii käsitteellä "ekspressiivinen totaliteetti", sitä vastaa ekspressiivinen kausaliteetti historianselityksenä. Ekspressiivisen totaliteetin vaihtoehdoksi Althusser ehdottaa "rakenteellista totaliteettia", joka tunnustaa yhteiskunnan eri tasojen (talous. politiikka...) suhteellisen itsenäisyyden, niiden kehityksen "eriaikaisuuden". Tämä pakottaa hylkäämään lineaarisen historiankäsityksen, ajatuksen historiasta tasolta toiselle etenevänä kehityksenä, ja sensijaan tarkastelemaan jokaista tilannetta ainutkertaisten, toisiinsa nähden suhteellisen itsenäisten ristiriitojen kokonaisuutena. Jos lineaarinen kohoaminen on ennaltamäärättyä, sisältyy rakenteellisen totaliteetin mukaiseen "tilannetarkasteluun" yllätysten, laadullisten harppausten mahdollisuus.

Althusserin näkökulmasta seuraa paradoksaalisia tuloksia ns. subjektiivisen tekijän rooliin nähden. Samalla kun tilannetarkastelu avaa mahdollisuuksia aktiivisten voimien toiminnalle, "asioiden kulkuun" puuttumiselle, samalla se merkitsee, että yhteiskunnallisen todellisuuden subjektiivinen haltuunotto erityisesti Lukácsin edustamassa mielessä tulee mahdottomaksi. Subjektiivinen tekijä voi vaikuttaa sen nojalla, että se on osa ristiriitojen kokonaisuutta, ei sen nojalla, että se on ristiriitojen yhteenvedo, edustaa Totuutta historiasta. Tähän liittyy Althusserin antihumanismi: ihminen ei ole historiaprosessin subjekti, historialla ei ylipäänsä ole (yhtä) Subjektia eikä (yhtä eikä useampia) Päämääriä.²² Tavanomainen marxilainen vastaväite humanistisiin historiateorioihin on ollut, että ei "ihminen yleensä" vaan konkreettiset "luokiksi järjestäytyneet" ihmiset tekevät historian. Althusser ei hyväksy tätäkään: luokka on ihmistä edeltävä käsite, se, mikä muovaa konkreettiset ihmiset. Sitäpaitsi luokkakaan ei ole autonominen käsite. Pohjimmiltaan se on relaatio: luokat syntyvät suhteista toisiinsa, ts. luokkataistelussa.²³

Muodollisesti ottaen Althusser harjoittaa puhdasta teoriakritiikkiä, kohteena erityisesti juuri nuori Lukács. Althusser itse on kuitenkin korostanut, että hänen ajatteluaan on tulkittava kansainvälisen kommunistisen liikkeen nykyisen

²² Althusser, *Essays in Self-Criticism*. London 1976. Sivut 94-99.

²³ Althusser 1976. Sivut 60-93.

kehitysvaiheen viitekehyksessä.²⁴ Tältä kannalta jatkuvasti myyttinä keskuudessamme elävä Lenin on kauan sitten käytännössä unohdettua Lukácsia verrattomasti mielenkiintoisempi kohde. Vievätkö Lukácsin ja Leninin välille yllä johtamamme yhtäläisyydet kenties myös Leninin ja Althusserin vastakkain? Althusser itse vastaisi kieltävästi: bolsevikkien vallankumousstrategia edustaa hänelle malliesimerkkiä rakenteelliseen totaliteettiin perustuvasta suhtautumistavasta.²⁵ Mutta Lenin ajattelijana ja historian henkilönä on yksi asia, leninismi aatteellisena ja poliittisena virtauksena toinen. Tämän esityksen teesinä on, että leninismien kehityksen hallitsevana tendenssinä on ollut niiden puolien korostaminen, jotka kytkevät Leninin nuoreen Lukácsiin, että siis on hyödyllistä ja tarpeellista alistaa leninismi historismi-kritiikkiin ja että vain tätä kautta voidaan löytää käytännön sovellutukset sille ajatukselle politiikan kokonaisluonteesta, jota alussa sivuttiin. Ne piirteet kanonisoidussa leninismissä, joihin on periaatteessa mahdollista kohdistaa historismi-syytteitä, voidaan esittää seuraavasti: *Ensinnäkin*: Leninin (Kautskyltä lainaama) käsitys sosialistisen tietoisuuden synnystä esittää sen "kriittisenä yhteenvetona koko ihmiskunnan edistyksellisen ajattelun historiasta", menneisyyden dialektisena kieltämisenä-myöntämisenä.²⁶ Tässä jäävät pimentoon tietoisuuden kehityksessä ilmenevät katkokset, se, että marxilaisuus teorian ja käytännön ykseytenä avaa inhimilliselle tiedostukselle uusia alueita. *Toiseksi*: vallankumouksellinen tietoisuus kuvataan todellisuuden subjektiiviseksi yhteenvedoksi.²⁷ *Kolmanneksi*: edellisistä seuraa sosialistisen teorian "holhoava" suhde kulttuuriin, taiteeseen, filosofiaan, tieteen yms. kehitykseen; puoluekantaisuus

²⁴ Althusser 1968, esipuhe. Kts. myös Althusser, "On the Twenty-Second Congress of the French Communist Party". *New Left Review* 104, July-August 1977, sekä Althusser, "Tämä ei enää saa jatkaa Kommunismisessa puolueessa". Teoksessa Althusser ym., *Puolue tienhaarassa*. Osuuskunta Ihmiskunnan julkaisusarja 1/1979. Althusserin ajattelua voidaan pitää yrityksenä teoreettisesti jäsentää niitä ongelmia, joihin vallankumouksellinen liike törmäsi käytännössä ensimmäistä kertaa ensimmäisen maailmansodan aikoina. Ne liittyvät siten problematiikkaan, joka koskee marxilaisten suhdetta itse luomaansa historiaan ja joka on perustana puheille "marxismin kriisistä".

²⁵ Althusser 1968. Sivut 89-116.

²⁶ Lenin itse tunnetusti korosti, että "sosialismin oppi kasvoi niistä filosofisista, historiallisista ja taloustieteellisistä teorioista, joita omistavien luokkien valistuneet edustajat, sivistyneistö, olivat kehittäneet". Lenin, *Valitut teokset neljässä osassa 1*. Siv. 300. On yksi asia, että tämä faktuaalinen väite eittämättä pitää paikkansa, toinen, millaisia vaikutuksia se saa, jos se yhdistetään käsitykseen marxismista valmiina, suljettuna ajatuksellisenä järjestelmänä.

²⁷ "On siis erotettava tieteellinen ideologia, joka on *adekvaattista aineellisten suhteiden heijastusta* ja ideologia, joka heijastaa näitä samoja suhteita *illusorisessa, nurinkurisessa, ja jopa mielikuvituksellisessa muodossa*." Marxilais-leniniläisen filosofian perusteet. Moskova (ei painovuotta). Siv. 481. (harvennus LL).

tulkitaan siten, että puolue omakätisesti ratkaisee oikean ja väärän, totuuden ja erehdyksen kriteerit, jättäen huomiotta yhteiskunnan eri tasojen kehityksen "eriaikaisuuden"²⁸ ja *lopuksi*, ehkä kaikkein tärkeimpänä: sosialistisen vallankumouksen jälkeisellä kaudella puolueesta tulee historiallisen kehityksen tietoinen Subjekti, joka "suunnitelmallisuuden" ja "johtavan osuuden" keinoin asettaa sen Päämäärät ja valvoo niiden noudattamista.²⁹

3. Gramsci ja tehdasneuvostot

On jo aika ottaa esiin Gramsci. Gramscin poliittinen kypsyminen tapahtui samassa ilmapiirissä, jossa Georg Lukács kirjoitti ensimmäiset poliittiset tekstinsä: Lokakuun vallankumouksen voitto näytti tietä, Länsi-Euroopan työväenluokka oli eri tavoin osoittanut vallankumouksellista valmiuttaan, nuorten tai vasta muotoutuvien kommunististen puolueiden toimintaa hallitsi voimakas usko maailmanvallankumouksen välittömään puhkeamiseen; lisäksi erilaiset kansalliset traditiot tuntuivat puolueiden toiminnassa vielä voimakkaina, Kominternin stabiloiva vaikutus ei ollut alkanut. Lukácsilla ja Gramscilla on ainakin yksi yhteinen vaikuttaja: anarkismin ja yleislakon teoreetikko Georges Sorel. Heillä on myös yksi yhteinen teema: työläisneuvostot, tehdasneuvostot proletariaatin järjestäytymisen aitona muotona. Lukácsilla neuvostoajatus pysyy lähinnä teoreettisena³⁰; Gramsci sensijaan osallistui itse vuosina 1919-20 aktiivisesti Torinon tunnettuun tehdasneuvostoliikkeeseen. Näinä vuosina hän kehitti laajan ja johdonmukaisen vallankumousteorian, jossa neuvostot edustivat konkreettista ja elävää ainesta, puolue taas oli käytännössäkin periferiassa.³¹ Gramscin puoluetta

²⁸ Täsmennyksen vuoksi: tämä ei ole sama asia kuin kysymys ylärakenteen muotojen *suhteellisesta itsenäisyydestä* taloudelliseen perustaan nähden. Senhän tunnustavat kaikki marxismin virtaukset. Kysymys on siitä, mielletäänkö *puolue* yhteiskunnan eri "tasojen" (talous mukaanluettuna) konkreettista moninaisuutta yhdistäväksi tekijäksi, niiden välitykseksi: jos näin tehdään, tulkinta on sitä historiallisempi, mitä voimakkaammin tasojen suhteellista itsenäisyyttä korostetaan. Todettakoon tässä, että Toiviaisen tulkinta (Toiviainen 1976, 1977 B) puolueesta suhteessa talouteen on juuri esitetyn mallin mukainen. Poliitiikka on "etutaistelua uudessa potenssissa", puolue esittää työväenluokan arkipäiväiset, välittömät edut välittyneessä muodossa.

²⁹ *Marxilais-leniniläisen filosofian perusteet*. Sivut 428-433.

³⁰ Lukács toimi kyllä Unkarin *neuvostotasavallan* apulaisopetusministerinä. Teksti, jossa Lukács seikkaperäisimmin käsittelee tehdasneuvostojen problematiikkaa on kuitenkin kommentti Torinon tehdasneuvostoliikkeeseen. ("The Crisis of Syndicalism in Italy", teoksessa Lukács 1972).

³¹ Tehdasneuvostoliikkeestä lähemmin kiinnostuneille annan seuraavat lukuvihjeet. Martin C. Clark, *Antonio Gramsci and the Revolution that failed*. New Haven and London 1977. Paolo Spriano, *The*

koskevista käsityksistä ei voi saada täydellistä kuvaa, ellei tätä tehdasneuvostovaihetta oteta huomioon.

Vuosien 1919-20 Gramscilla on luja luottamus siihen, että työväenluokalla kapitalistisessa tuotannossa omaamansa aseman vuoksi on "luontaiset" vallankumoukselliset taipumukset, "mukaanluettu" vallankumouksellinen tietoisuus. Proletariaattia ei kuitenkaan yhdistä kapitalistisen yhteiskunnan pinnalla ilmenevä vastakohtaisuus porvaristoon, ei palkkatyön ja pääoman välinen ristiriita, vaan työväenluokan asema *tuottavana* (yhteiskunnan ainoana tuottavana) luokkana. Tämä on kapitalismin imperialistisella kaudella fataalia todellisuutta: kapitalismin sisäinen logiikka on nostanut hallitseviksi sen tuhoavat, sivilisaatiota rappeuttavat tendenssit, imperialismi on loismaista kapitalismia, jossa finanssipääoman laajentumishalu alistaa alleen inhimillisten tarpeiden tyydyttämisen. Ensimmäinen maailmansota on tämän tendenssin kammottavin, mutta ei ainoa ilmentäjä. Tässä tilanteessa "vain työväenluokka voi pelastaa ihmiskunnan raaistumisen ja taloudellisen hajoamisen kuilusta, johon epätoivoinen ja sekapäinen omistava luokka yrittää syöstä sen."³²

Tehdasneuvosto eroaa kahdessa oleellisessa suhteessa työväenluokan poliittisesta puolueesta. Ensinnäkin, kun puolue on porvarillisen yhteiskunnan porvarillisen valtion maaperällä toimiva järjestö, syntyy tehdasneuvosto näiden *ulkopuolella*. Kapitalismin luonteen vuoksi myös työläiset joutuvat kyllä mukaan taloudelliseen kilpailuun ja sen mukaisiin instituutioihin, porvarilliseen kansalaisyhteiskuntaan. Mutta kapitalismin kehittyessä "työätekevän henki on alttiina yhä suuremmille vaaroille: hänen oman elämänsä perusteet, hänen kulttuurinsa, perheensä elämä ja tulevaisuus ovat alttiina työmarkkinain vaihtelujen äkillisille iskuille". Tämä synnyttää pakosta pyrkimyksen yhteenliittymiseen ja solidaarisuuteen. "Syntyy instituutioita ja järjestöjä, joissa tämä pyrkimys toteutuu käytännössä. Niiden pohjalta alkaa historiallinen kehitysprosessi, joka johtaa tuotantovälineiden ja vaihdon yhteiskunnallistumiseen."³³ "Sosialistisen valtion

Occupation of Factories. Bristol 1975. Gwyn A. Williams, *Proletarian Order*. Antonio Gramsci, *Factory Councils and the Origins of Communism in Italy*. Bristol 1975.

³² Antonio Gramsci, *Työväenluokan yhtenäisyys*. "L'Ordine Nuovossa" julkaistuja artikkeleita 1919-1920. Moskova 1976. Sivu 81.

³³ Gramsci 1976. Sivut 53-54.

mahdollisuus on jo olemassa riistetyn työväenluokan elämälle ominaisissa instituutioissa."³⁴

Toiseksi: kun puolue porvarillisen yhteiskunnan piirissä toimivana järjestönä perustuu vapaaehtoiseen jäsenyyteen ja erottaa "johdon" ja "joukot", on tehdasneuvostolle luonteenomaista, että se kokoaa *koko työväenluokan*, tavallaan automaattisesti, välttämättömästi. Puolue kokoaa ihmisiä porvarillisen yhteiskunnan jäseninä, erillisinä autonomisina yksilöinä, "kansalaisina"; tehdasneuvosto järjestyy tuotannon oman rakenteen mukaisesti, kokoaa kaikki työläiset "tovereina".³⁵ Tässä ajatuksessa on idullaan käsitys työväenluokan vallasta kaiken vallan lakkauttajana. Ei ole sattuma, että se sisältyy teoriaan, joka suhtautuu poleemisen kriittisesti myös työväenluokan oman puolueen olemassaoloon ja toimintaan.

Neuvostoajatus merkitsi haastetta uuden sivilisaation rakentamiseksi, pyrkimystä ottaa yhteiskunnallisen elämän kaikki puolet, työläisen koko elämänsisältö yhtä aikaa käsittelyyn ja uudelleenmuokkaukseen. Tehdasneuvostoliikkeellä oli aatteellisia ja käytännöllisiä yhteyksiä mm. ns. Clarte-liikkeeseen sekä nuoren Neuvostoliiton Proletkult-liikehdintään.³⁶ Vaikka Gramsci oletti koko työväenluokkaa yhdistävän potentiaalisen tietoisuuden olemassaolon, hän ei suinkaan nähnyt sen toteutumista automaattisena prosessina, joka tottelisi innokkaiden vallankumouksellisten kutsuhuutoa. Vuosien 1919-21 kirjoitukset palaavat päinvastoin toistuvasti kysymykseen kasvatuksen roolista vallankumouksessa ja painottavat myös poikkeuksellisen voimakkaasti vallankumousvoimien "rakentavia" tehtäviä. "Proletaarisen valtion luominen ei ole taikatemppu: se on kehitysprosessi, joka edellyttää valmistelutyötä, järjestelytoimia ja propagandaa", kirjoittaa Gramsci.³⁷

Ehkä selvemmin Gramscin neuvostoajatuksen vastakkaisuus puoluetta vallankumouksen perusorganisaationa pitäviin teorioihin tulee ilmi siinä, että se ainakin periaatteessa asettaa tavoitteeksi myös *ruumiillisen ja henkisen työn välisen eron*

³⁴ Gramsci 1976. Sivu 45.

³⁵ Gramsci 1976. Sivut 91-92.

³⁶ Esim. Christine Buci-Glucksmann, *Gramsci et l'Etat*. Pour une theorie materialiste de la philosophie. Paris 1975. Sivut 91-107. Antti Kasvio, "Gramsci, 'fordilainen työläinen' ja työväenluokan elämäntapa monopolikapitalismissa". *Sosiologia* 1/1979.

³⁷ Gramsci 1976. Sivu 61.

poistamisen. Sorelilaisen perinteen³⁸ mukaisesti Gramsci oli taipuvainen pitämään politiikkaa ja puolueita tyypillisesti pikkuporvarillisen intelligentsian toimintakenttänä, jolla ei ole mitään todellista suhdetta yhteiskunnan perustaan.³⁹ Koska koko puolueen olemassaolo perustuu henkisen ja ruumiillisen työn, johtajien ja johdellujen eroon, ei se luonnollisestikaan kykene asellamaan vakavasti kysymystä tämän eron poistamisesta. Neuvostot sensijaan avaavat tien todelliseen kulttuurivallankumoukseen: "Neuvostovaltiossa koulu tulee olemaan julkisen toiminnan tärkeimpiä ja keskeisimpiä muotoja."⁴⁰

Neuvostoteorian tämänsuuntaisia implikaatioita ei ehkä tarvitsisi korostaa niin voimakkaasti, jos Gramscin poliittinen ajattelu tyhjentyisi niihin. Gramsci ei ole jäänyt historiaan sen vuoksi, että esitti "vasemmistolais"-kommunistisia utopioita (tällaisia laativat puheenaolevana aikana monet muutkin), vaan sen vuoksi, että hän niiden ohella kehitti johdonmukaisen ja syvällisen puoluteorian. Tämä teoria on iduillaan jo tehdasneuvostoliikkeen aikaisissa teksteissä: pian näiden jälkeen Gramsci ryhtyy työskentelemään nuoren kommunistisen puolueen piirissä omistaen sille kaiken eriergiansa: vankilavuosinaan hän systematisoi puoluetta koskevia käsityksiään esittäen ne Machiavelliin kuuluisalle kirjalle omistetussa tutkielmassa *Nykyajan ruhtinas*.⁴¹ Tässä työssä Gramsci ei suinkaan hylkää tehdasneuvostoliikkeen kokemuksia ja tavoitteita, vaan päinvastoin suhteuttaa puoluteoriansa niihin. Juuri tästä syystä syntyy se poikkeuksellisen valaiseva näkökulma politiikan kaksinaisluonteeseen, josta alussa puhuin.

Se kohta, jossa Gramscin puoluteoria on päältä kahoen selvimmin ristiriidassa tehdasneuvostoliikkeen aikaisten ajatusten kanssa on sivistyneistön, intellektuellien roolin arviointi. Voidaan sanoa, että hänen puoluteoriansa on nimenomaan teoria sivistyneistön asemasta ja tehtävistä sosialistisessa vallankumouksessa: samassa määrin kuin Torinon kauden tuotannon teoreetikosta näyttää kehittyvän päällysrakenteiden teoreetikko näyttää henkisen ja ruumiillisen

³⁸ Gramscin velasta Sorelille: Nicola Badaloni, "Gramsci and the problem of revolution". Teoksessa Chantal Mouffe (ed.), *Gramsci and the Marxist Theory*. Kent. 1979.

³⁹ "Opetusministerit saavat virkansa, koska kuuluvat tiettyyn poliittiseen puolueeseen, eivät siksi, että olisivat päteviä johtamaan valtion kasvatustoimintaa tai sitä hoitavia laitoksia." Gramsci 1976. Sivu 51.

⁴⁰ Gramsci 1976. Sivu 51.

⁴¹ Gramsci 1971. Sivut 123-205.

työn eron häviämisen julistajasta tulevan intellektuaalisen johtamisen strategi ja taktikko.⁴²

Nicola Badaloni on esittänyt mielenkiintoisen näkökulman niihin syihin, jotka johtivat Gramscin määrittelemään uudelleen sivistyneistön roolin.⁴³ Ensinnäkin on kysymys Italian luokkavoimien realistisesta arvioinnista: Gramsci oivaltaa talonpoikaiston tuen ratkaisevan merkityksen sosialistiselle vallankumoukselle ja työväenluokan ja talonpoikaiston liiton välttämättömyyden. Tämän liiton rakentuminen vaatii talonpoikien irrottamista porvariston aatteellisesta holhouksesta ja työväenluokan ideologisen hegemonian toteuttamista: tähän tarvitaan puoluetta, työväenluokan kollektiivista intellektuellia. Toiseksi on kysymys voimasuhteen muutoksesta työväenluokan tappioksi 1900-luvun alkupuolella, fasismin noususta: Gramsci näkee liberaalisesti asennoituvassa porvarillisen sivistyneistön osassa tärkeän liittolaisen taistelussa fasismia vastaan. Kumpikin näkökohta merkitsee siirtymistä tehdasneuvostoteorian pohjana olleesta vallankumouksen abstraktin ajankohtaisuuden ajatuksesta leniniläiseen "konkreellisen tilanteen konkreettiseen analyysiin": myös Gramsci johtaa puolueen tarpeellisuuden "kaikkien luokkien suhteita" koskevan tietoisuuden tarpeellisuudesta. Ja myös Leninin ajatus ulkoatuodusta tietoisuudesta esiintyy Gramscilla: hän päätyy tulkitsemaan "vallankumouksellisen syndikalismin" porvarillisen, tai oikeammin talonpoikaisten hegemonian vaikutukseksi työväenluokassa: totettaessaan työväenluokan hegemoniaa talonpoikaistoon puolue samalla vapauttaa itse työväenluokan porvarillisen ideologian vaikutuksista, vaistonvaraisista kapinamielialoista. Neuvostoliiton NEP-kauden problematiikka vaikutti tässä Gramscin ajatuksiin merkittävästi: hän puhuu usein siitä, että valtaan nousseen työväenluokan on oltava valmis uhraamaan osa "taloudelliskorporatiivisista eduistaan" johtoasemansa turvaamiseksi.⁴⁴

⁴² Tässä esityksessä jää syrjään eräs tärkeä aspekti: Gramsci omisti paljon huomiota sille, miten *tuotannon kehitys* synnyttää uudentyyppisen intellektuellin, joka ei välttämättä edellytä henkisen ja ruumiillisen työn eroa. Kts. tekstiä "Sivistyneistön muodostuminen" teoksessa Antonio Gramsci, *Vankilavihkot*. Helsinki 1979; myös: Maria-Antoinetta Macciocchi, *Pour Gramsci*. Paris 1974. Sivut 202-281.

⁴³ Mainittu artikkeli; Mouffe 1979. Sivut 91-99.

⁴⁴ Tämä teema oli keskeinen myös Gramscin IKP:n politbyroon nimissä NKP:n keskuskomitealle kirjoittamassa kuuluisassa kirjeessä vuodelta 1926. Siinä hän näkee myös uhrauksiin sisältyvät riskit: "(...) vielä koskaan historiassa ei ole tapahtunut, että hallitsevalla luokalla kokonaisuudessaan olisi alempi elintaso kuin hallitun ja alistetun luokan määrätyillä aineksilla". Sit. Bahro 1979. Sivu 106.

Tämä "kääntymys leninismiin" ei kuitenkaan merkitse, että Leninin ja Gramscin näkemykset puolue teoriasta olisivat tästedes samaistettavissa. Heidän välillään säilyy ero, joka voi ehkä tuntua muodolliselta, mutta jolla on käsittääkseni laajoja vaikutuksia. Kysymys on niin sanoaksemme siitä, miltä suunnalta puolueen tarpeellisuutta koskevaan käsitykseen saavutaan. Leninin teoria on taipuvainen tulkitsemaan puolueen työväenluokan *yleisiä* etuja, sosialistisen vallankumouksen yleisiä tavoitteita ilmentävänä voimana. Tämä näkyy myös Leninin oman ajattelun kehityksessä: hän kehitti neuvostoja koskevat näkemyksensä puolue teorian *sovellutuksina*.⁴⁵ Gramscilla ajallinen järjestys on päinvastainen: kysymys puolueesta on alisteinen neuvostoteorian avaamalle yleiselle perspektiiville, merkitsee *näiden* suhtettamista erityiseen tilanteeseen ja sen vaatimuksiin.⁴⁶ Seuraavassa jaksossa on tehtävänä osoittaa tämän näkökulmaeron vaikutus puolue teorian yksityiskohdissa: sitä ennen vielä lyhyt kommentti Gramscin puolue käsityksen suhteesta nuoren Lukácsin ajatuksiin.

Lukácsille puolue on kuten sanottu tietoisuuden tasolle rajoittuva käsite. Puoluetta tarvitaan siksi, että koko työväenluokka ei vielä ole saavuttanut luontaista tietoisuuttaan – kokoamaan luokan tietoisin ja kypsyein osa. Siksi puolue työ painottuu sellaisina aikoina, jolloin voimasuhde on työväenluokalle epäedullinen, puolue on porvarillisen valtion puitteissa käytävän puolustustaistelun elin.⁴⁷ Kun mahdollisuuden hyökkäykselle avautuvat, painopiste siirtyy tehdasneuvostoihin. Gramscille tällainen heiluriajattelu on vierasta. Hänen mielestään vallankumoukselliselle toiminnalle on mahdollisuuksia myös tilanteessa, joka ei perinteisessä mielessä ole vallankumouksellinen. Tämä liittyy yhtäältä hänen

⁴⁵ Lainaan Toiviaista: "Luokkataistelun kulussa subjektiivinen tekijä kehittyi asteittain. (...) Puolueen oma tietoisuus ja järjestyneisyys on tässä suhteessa keskeinen. Vallankumouksellisessa tilanteessa (...) subjektiivinen tekijä kohoaa hyppäyksellisesti. (...) Samalla syntyy sellaisten organisaatiomuotojen tarve, jotka muodostavat vastapainon porvarillisen herruusjärjestelmän elimille (...) näissä elimissä joukot toimintansa kautta hankkivat poliittisen kokemuksensa ja ymmärtävät valtakysymyksen keskeisen merkityksen." Toiviainen 1976. Sivu 10. Neuvostojen alisteisuus puolueelle kuin myös niiden välineellinen merkitys vallankumoukselle on tässä hyvin selvästi ilmaistu.

⁴⁶ Gramsci itse piti itseään Leninin oppilaana (vrt. Macciocchi 1974. Sivut 81-107). Kysymällä *mitä* Gramsci Leniniltä tunsu ja *milloin* siihen tutustui on Alastair Davidson, *Antonio Gramsci. Towards an Intellectual Biography*. London 1977, onnistunut monipuolistamaan ja elävöittämään kuvaa Gramscin henkisestä kehityksestä. Gramscin ja Leninin välillä mahdollisesti olevat erot tulevat kuitenkin esiin vasta siinä, millaisia aineksia heidän ajatuksensa ja elämäntyönsä kokonaisuuksina otettuna tarjoavat marxismin kehittämiseksi.

⁴⁷ Kts. Lukács 1972. Sivut 53-63.

hegemoniateoriaansa ja passiivisen vallankumouksen käsitteeseen,⁴⁸ toisaalta ajatukseen kommunistisesta puolueesta Ranskan vallankumouksen jakobiinien perillisenä: puoluteorian alueella jälkimmäinen näkökohta korostuu.

4. Nykyajan ruhtinas

Tutkielmassa Nykyajan ruhtinas on kohta, jossa Gramsci puhuu politiikan "perusasioista", jotka juuri perustavuutensa vuoksi usein unohtuvat. Poliittikatieteen ensimmäinen premissi on Gramscille: on todella olemassa hallitsijoita ja hallittuja, johtajia ja johdettuja.⁴⁹ Hän huomauttaa myös, että tämä tosiasia seuraa työnjaosta, joka puolestaan ei ole mikään tekninen välttämättömyys, vaan perusteiltaan poliittinen, mutta toistaiseksi silti ylittämätön. Aiemmin sanotun perusteella ei varmaankaan ole yllättävää, että Gramsci johtaa tästä seuraavat kaksi asettamusta: poliittikatieteen tehtävänä on tutkia edellytyksiä mahdollisimman tehokkaalle johtamiselle; tämän on kuitenkin tapahduttava sitä silmälläpitäen, että tehtäisiin mahdolliseksi johtajien ja johdettujen välisen eron poistaminen.

Mitä poliittinen puolue johtaa? Kysymys ei ole vain "johtamisesta yleensä" vaan aina määrätystä luokkien välisestä suhteesta: yhden luokan johtoasemasta toiseen luokkaan tai toisiin luokkiin nähden. Jos nyt pidetään lähtökohtana sitä analyysiä työväenluokan asemasta kapitalistisessa tuotannossa, jonka Gramsci suorittaa tehdasneuvostoteoriassaan, ei voida osoittaa yhtään ominaisuutta, joka tekisi työväenluokasta tällaiseen johtamiseen kykenevän voiman. Sen "mukaanluettu" tietoisuus viittaa "johtamisen tuolle puolen", vallan lakkauttamiseen. Ero porvaristoon nähden on selvä ja havainnollinen: voidakseen johtaa tuotantoa porvaristo tarvitsee "kuuliaisia työläisiä", sen ideologinen ja poliittinen hegemonia työväenluokkaan perustuu vastaavasti sen tuotannossa harjoittamaan johtamiseen. Ketä työväenluokka johtaa tuotannossa? Ei ketään, "työväenluokan johtama" tuotanto on "itsesäätoista". Juuri siksi työväenluokka tarvitseekin puolueen, jotta tämä johtaisi työväenluokan puolesta.⁵⁰

⁴⁸ Passiivinen vallankumous: kts. Gramsci 1971. Sivut 196-120. Christine Buci-Glucksmann, "State, transition and passive revolution", teoksessa Mouffe 1979.

⁴⁹ Gramsci 1971. Sivun 144.

⁵⁰ Vrt. Bahro 1979. Sivut 185-205. En kuitenkaan pidä välttämättömänä Bahron johtopäätöstä, jonka mukaan työväenluokkaa ei voitaisi sellaisenaan pitää vallankumouksellisenä voimana.

Kuten Nicola Badaloni on korostanut⁵¹, puolue ei Gramscilla ole työväenluokan *väline*, vaan sen *osa*. Tässä on käsittääkseni yhtäältä kysymys juuri siitä, että luokka kokonaisuudessaan ei voi kohota hallitsemisen edellyttämiin tehtäviin eikä puolue puolestaan niistä huolehtiessaan voi sanoa edustavansa työväenluokkaa (sen immanenttien, tehdasneuvostoteorian tarkoittamien etujen mielessä). Toisaalta sama teesi estää mieltämästä puoluetta yhteiskunnan ja luokkataistelun ylä- tai ulkopuolelle asettuvaksi koneistoksi, jonka tietoisuus edustaisi yhteenvetoa "kaikkien luokkien asemasta ja suhteista"; puolue on historiallinen muodostuma, jonka tehtävät ovat historialliset ja rajatut. Puolueen ja luokan suhdetta ei näin ollen voida pitää kertakaikkisesti ratkaistuna kysymyksenä (kuten esimerkiksi käsityksessä, jonka mukaan puolue edustaa työväenluokan tietoisuuden "kypsää" vaihetta); kyseessä on kaksisuuntainen vaikutussuhde, jossa toinen tai toinen suunta voi tilanteen mukaan painottua voimakkaammin ja jossa myös näiden väliset ristiriidat ovat mahdollisia.

Gramscin ja Leninin (sekä erityisesti ns. leninisin) puoluekäsitteiden väliset erot tulevat ehkä selkeimmin ilmi niissä kysymyksissä, jotka koskevat vallankumouksellisen tietoisuuden luonnetta, suhdetta yhteiskuntaan sekä puoluekantaisuuden tulkintaa tieteen, taiteen ja kulttuurin alueella: tätä kokonaisuutta voimme kutsua sosialistisen vallankumouksen tietoteoreettiseksi problematiikaksi.

Voimme lähteä liikkeelle Gramscin ajatuksesta, että marxilaisuus on yhtäältä "itseriittäinen", kokonaisvaltainen filosofia, joka tarjoaa kaikki uuden itsenäisen maailmankuvan perusaineokset, ja että toisaalta tämä ei ilmene valmiina filosofisina propositiona, vaan päinvastoin siinä, että marxilaisuus on avoin, kehityskykyinen ajattelun järjestelmä.⁵² Marxilaisen filosofian tehtävänä on palvella koko kansan ajattelun uudistamista, älyllistä ja moraalista reformia. Todellakin: kun puoluekantaisuus Leninillä tavallisimmin merkitsee huolenpitoa "työväenluokan maailmankatsomuksen" mukaisten käsitysten (kuten materian ensisijaisuus henkeen nähden) arvovallasta, Gramsci puolestaan nimenomaan tähdentää, että marxilaisen filosofian sisältöä ei voida samaistaa saati tyhjentää tämännäköisiin

⁵¹ Mainittu artikkeli, Mouffe 1979.

⁵² Kts. Gramsci 1979. Sivut 34-57.

väittämiin. Jos kärjistämme tämän eron äärimmilleen, voidaan sanoa, että nimenomaan Lenin olettaa (poliittisen taistelun tasolla) *valmiin, annetun* työväenluokan tietoisuuden, kun taas Gramsci ottaa lähtökohdaksi kaikkien ylärakenteen ilmiöiden historiallisuuden ja ehdollisuuden ja asettaa politiikan tehtäväksi *luoda* (ei vain propagoida) historiallisen kehitysvaiheen edellyttämää uutta ajattelua.⁵³

Eräs sovellutus tästä on poliittisen puolueen mieltäminen *kollektiivista tahtoa* muodostavaksi välineeksi. Macchiavellin Ruhtinas-teoksen tärkein piirre on Gramscin mukaan, että se yhdistää ideologian ja tieteen "myytin" muodossa. Macchiavelli ei todistele ja perustele, vaan esittää poliittisen ohjelmansa ideaalista ruhtinasta kuvaavien ominaisuuksien ja luonteenpiirteiden kokoelmana. Tässä on se ero pedanttiseen todisteluun nähden, että sanoma on helposti käännettävissä "toiminnan kielelle", se muuttuu välittömästi "aineelliseksi voimaksi", ja kun Macchiavelli kirjansa lopuksi kääntyy vetomuksella kansan puoleen, ei kyseessä ole mikään "yleinen" kansa, vaan kansa, jonka Macchiavelli on esittämillään argumenteilla vakuuttanut: Macchiavellin todistelu ja kansan oman tietoisuuden kehityslogiikka samaistuvat.⁵⁴

Tässä yhteydessä riittää vain ohimennen todeta, että Gramscin puoluekäsityksen mukainen intellektuelli ei ole samaistettavissa perinteiseen porvarillisen sivistyneistön jäseneseen. Työväenluokan intellektuelli elää organisisessa yhteydessä luokkaan ja muovaa sen tietoisuutta. Ja kun poliittisen toiminnan perimmäisenä tavoitteena on johtajien ja johdettujen välisen eron hävittäminen (mikä muuten merkitsee, kuten Gramsci suoraan toteaa⁵⁵, myös poliittisen puolueen lakkauttamista) niin älyllisen ja moraalisen uudistuksen tavoitteena on erillisen intellektuellien kerrostuman hävittäminen, tilanne, jossa koko kansa aidossa ja tietoisessa mielessä voidaan lukea sivistyneistöön. Tämä taas – tähän palataan vielä tuonnempana – merkitsee myös perinteisten maailmankatsomusten tietynlaista liukenemista "vapaasti" kehittyvän ajattelun virtaan.

⁵³ Buci-Glucksmann 1975. Sivut 373-446.

⁵⁴ Gramsci 1971. Sivut 126-127.

⁵⁵ Gramsci 1971. Siv. 152. Todettakoon, että Toiviainen on äskeisessä "itsekritiikissään" liittynyt saman utopian kannattajiin. Seppo Toiviainen, "Mitä on politiikka?" *Soihtu* 4-5/1979.

Entä sitten kysymys politiikan ensisijaisuudesta ja puoluekantaisuudesta? Gramsci kirjoittaa: "Nykyajan ruhtinas vallankumouksellistaa vallitsevien älyllisten ja moraalisten suhteiden kokonaisuuden siten, että sen kehittyminen merkitsee, että jokaista tekoa pidetään hyödyllisenä tai vahingollisena, hyvänä tai pahana vain sikäli kuin sen lähtökohtana on ruhtinas (ts. kommunistinen puolue – LL) itse, sikäli kuin se auttaa vahvistamaan tai vastustamaan puoluetta."⁵⁶ Eikö tässä ole kysymys ensinnäkin puolueen ja luokan välisen suhteen yksisuuntaistamisesta, toiseksi historistisessa mielessä valmiin maailmankatsomuksen olettamisesta ja lisäksi ehkä vielä johtavien ja johdettujen välisen kuilun ikuistamisesta? Olemme saapuneet pisteeseen, jossa marxilaisen politiikka-käsityksen kaksinaisuus vaatii jonkinlaista ratkaisua.

Politiikan ensisijaisuus merkitsee Gramscilla ennen muuta kannanottoa fatalistisia ja ekonomistisia historioteorioita vastaan. Jo ajatus puolueesta kollektiivisen tahdon muodostajana viittaa tähän: yhtäältä "tieteellisestä ennakkonäkemyksestä" historiassa on mieltä puhua vain sikäli, kuin on valmis keskittämään voimansa (ja kykenee löytämään voimia, muitakin kuin omansa) tuon näkemyksen toteuttamiseen, toisaalta koska historiallinen kehitys aina toteutuu ihmisten tietoisien toiminnan kautta, voi objektiivisesti annetut toiminnan ehdot tiedostanut tahdonmuodostus merkittävästikin vaikuttaa kehityksen nopeuteen ja suuntaankin.

Gramsci tekee selväksi, että hänen tarkoittamansa kollektiivisen tahdon muodostuminen ei kansallisessa mitassa ole mahdollista, ellei joukkoja saada irtautumaan jokapäiväisestä elämäntilanteestaan, ekonomis-korporatiivisten etujensa taikapiiiristä. Kollektiivisen kansallis-kansanomaisen⁵⁷ tahdon muodostumisen "positiiviset edellytykset ovat löydettävissä sellaisten urbaanien sosiaaliryhmien olemassaolosta, jotka ovat riittävän kehittyneitä teollisen tuotannon alueella ja saavuttaneet määrätyn historiallis-poliittisen kulttuuritason. Kaikkinainen kansallis-kansanomaisen kollektiivisen tahdon muodostuminen on mahdotonta, elleivät laajat talonpoikaisjoukot murtaudu *yhtäaikaaisesti* poliittisen

⁵⁶ Gramsci 1971. Sivut 133.

⁵⁷ Gramscin termi kansallis-kansanomainen (nazionale-popolare) ilmentää juuri sitä jännitettä kahden politiikkakäsityksen välillä, joka on tämän esityksen johtoteemana. Kansallinen viittaa työväenluokan tehtäviin "johtavana luokkana", kansanomainen sen asemaan "johdettuna".

elämään."⁵⁸ Tämä on hyvä osoitus Gramscin jakobinismista, siitä, miten tärkeänä hän piti tietoisesti kehityksen jouduttamiseen tähtääviä voimia, aloitteellisuutta passiivisen odottelun sijasta.

Tässä on syytä lisätä, että Gramscin käsitys tietoisien toiminnan vaikutuksista ei ole ollenkaan sama kuin se, joka sisältyy tunnettuun (olemuksesta reformistiseen) fraasiin: *myös* päällysrakenteella on vaikutusta, se vaikuttaa *takaisin* perustaan. Moraalisen ja älyllisen uudistuksen muotona on *nimenomaan* taloudellinen reformi, Gramsci kirjoittaa.⁵⁹ Kysymys ei ole perustasta vieraantuneen päällysrakenteen satunnaisista, osittaisista, vaikutuksiltaan epävarmoista puuttumisista (ulkoapäin, omalakisiksi ymmärrettyyn) taloudelliseen prosessiin, vaan tämän prosessin mieltämisestä. tai pareminkin sen tekemisestä *juuriaan myöten poliittiseksi*. Sillä taloudellisten organisaatioiden perusteet, joiden nojalla "taloudelliset lait" vasta voivat saada mielekkyytensä, ovat aina poliittisia valintoja, olkoon. että porvarillinen "politiikka" pyrkii peittämään tämän tosiseikan. Tässä lähestymme jo ehdotustani politiikan kaksinaisluonne -pulman ratkaisemisesta: vain johdonmukainen kaiken politisointi voi olla tienä porvarillisen "vieraantuneen politiikan" kukistamiseen. Jotta politiikka vihkiytyneiden pappien erillisenä toimintakenttänä voitaisiin hävittää, on sen erillisyyden ensin tehtävä tyhjäksi.

Nykyajan ruhtinaassa on äärimmäisen kiintoisa jakso⁶⁰, jossa Gramsci arvioi Benedetto Grocen poleemista esitystä perustan ja päällysrakenteen suhteista: nimittäin että ne voitaisiin esittää olemus/ilmiö kaavan avulla siten, että perusta esiintyy eräänlaisena "kätkeytyneenä jumalana", joka antaa päällysrakenteen ilmiöiden viestiä olemassaolostaan. Tämä käsitys, joka ulkoisesti on sukua juuri ajatuksellemme "vieraantuneesta politiikasta", oli Gramscin nuoruusvuosien intellektuaalisessa miljöössä melko yleinen; sillä perusteltiin itse asiassa sangen monenlaisia poliittisia kannanottoja Sorelin voluntarismista (päällysrakenteessa ei kannata taistella) Bernsteinin reformismiin (päällysrakenteessa voi tavoitella vain osittaistuloksia). Gramscin suhde siihen on sitäkin tärkeämpi. kun myös Althusserin teoria, johon näinkin keskeisesti olemme nojanneet tulkintamme

⁵⁸ Gramsci 1971. Sivu 132.

⁵⁹ Gramsci 1971. Sivu 133.

⁶⁰ Gramsci 1971. Sivut 136-140.

Gramscista, on ainakin latentisti taipuvainen samanlaiseen päällysrakenteen näennäistämiseen.⁶¹

Grocen esitys perustuu hänen "erehdyksen" käsitteeseensä. Yksityisen ihmisen tasolla erehdys liittyy intohimoon, yksityisen intressin ylikorostukseen, sosiaalisen ryhmän tasolla omien taloudellis-korporatiivisten etujen absolutisoimiseen. Olemme nähneet, että Leninin puoluateoria operoi samantapaisella ajatuksella: työväenluokan omiin erityisintresseihin tuijottaminen merkitsee lankeamista porvarilliseen ideologiaan, joka on harhaa, väärää tietoisuutta verrattuna puolueen edustamaan tieteelliseen teoriaan. Miten siis Gramsci väistää tämän loukun, jos hänellä ei – kuten olemme väittäneet – ole käytössään mainittua leniniläistä pakotietä? Gramsci kirjoittaa, että Grocen erehdys-käsitettä ei tule ymmärtää moraalisessa tai skolastisessa merkityksessä, vaan puhtaan historiallisessa ja dialektisessa mielessä. Se viittaa sellaiseen, "joka on aikansa elänyttä ja ansaitsee hävitä". Se ilmaisee "kaiken filosofian ei-lopullista luonnetta". Erehdys on ymmärrettävä merkityksessä "kuolema/elämä", "oleminen/ei-oleminen", terminä, joka sisältää sekä häviävän, että sen, mikä korvaa ja ylittää häviävän.⁶²

Tulkitsen tätä seuraavasti. Kaikkien filosofian ja ideologian muotojen ei-lopullisuus viittaa itse asiassa filosofian ja ideologian hävittämisen mahdollisuuteen, mikä taas (kuten yllä jo viitattiin) samaistuu henkisen ja ruumiillisen työn eron sekä johtavien ja johdettujen välisen eron poistamiseen. Puolueen toiminta on menestyksellistä vain lähtiessään tästä, ts. puolue ei voi johtaa, ellei sen toiminta koko ajan suuntaudu johtamisrakenteiden purkamiseen. Puolue johtaa purkamalla omaa johtavaa asemaansa. Se ei ole historianprosessin päämäärät asettava, sitä valvova ja sille ulkopuolinen Kaikkivaltias, vaan prosessin katalysaattori, joka itse häviää, sulautuu liikkeelle saattamaansa muutokseen.

Alussa sanoimme, että puoluateorian tehtävänä on ratkaista myös marxilaisen teorian "historianfilosofiset" kysymykset. Termi saattaa tuntua oudolta sen vuoksi, että Marx ja Engels opillaan tunnetusti korvasivat vanhat spekulatiiviset rakennelmat, joissa historiaa selitettiin immanenteista tarkoituksista

⁶¹ Kts. artikkelia ideologiasta ja ideologisista valtioapparaateista teoksessa Louis Althusser, *Lenin and Philosophy and Other Essays*. London 1971. Siinä Althusser esittää, että "Ideologialla ei ole historiaa".

⁶² Gramsci 1971. Siv. 138.

käsin toinen toistaan loogisempien kaavojen avulla. Silti puoluteorian historia on täynnä "historianfilosofiaa". Eräs osoitus tästä on Gramscinkin tarkastelema ajatus "historian rautaisista laeista", jolla kommunististen puolueiden muodostumisesta nykypäivään asti on kaikkialla perusteltu niiden olemassaoloa, lujitettu kaadereiden luottamusta johtoon ja uskoa oman toimintansa oikeutukseen jne.⁶³ Tämä on ollut eräs kollektiivisen tahdon muodostumisen väline, aikanaan oikeutettu. mutta yhtä väistämättä väistymään joutuva. Sen korvaavat uudenlaiset käsitykset, jotka tulevat osoittautumaan yhtä suhteellisiksi. Tässä ideologian, filosofian, kollektiivisen tahdon jatkuvassa hävittämisen/luomisprosessissa on vallankumouksellisen puolueen keskeinen tehtävä, ja siinä mielessä siitä voidaan puhua "historianfilosofiaa luovana" voimana.⁶⁴ Lisäksi tässä luomisen/hävittämisen dialektiikassa on eräs aspekti, jonka yhteydessä ehkä voidaan vakavassakin mielessä puhua historianfilosofiasta. Se – kuten koko edellä puheena ollut politiikan hävittämisen / sen ensisijaisuuden, mukaanluetun / ulkoatuodun tietoisuuden, neuvostojen / puolueen problematiikka – liittyy Marxin ajatukseen ihmiskunnan siirtymisestä esihistoriansa kaudesta todelliseen historiaansa. Tähänastisten sosialististen vallankumousten kokemus osoittaa, että tämä siirtyminen on tulkittava syvällisen sivilisaatiomurroksen mielessä, ei kertakaikkisena historiallisena käänteenä tai "vallansirtona" perinteisessä mielessä. Myös tähänastisia sosialistisia vallankumouksia on hallinnut historian tähänastinen käyttövoima, luokkataistelu. Se hallitsee myös jo "sosialismin rakentamiseen" siirtyneitä yhteiskuntia. Siksi käsitys, jonka mukaan valtaannousseet puolueet "johtavan osuutensa" avulla olisivat nousseet historian prosessin subjekteiksi, johtaa virheisiin ja viimekädessä pakottaa antautumaan "historian sokeiden voimien" edessä.⁶⁵ Jotta tästä vältyttäisiin, tarvitaan gramscilainen "negatiivinen historianfilosofia", käsitys kaiken tietoisuuden suhteellisuudesta, joka – paradoksaalista kyllä – puolestaan edellyttää yhden ehdottoman periaatteen.

⁶³ Gramsci 1979. Sivu 57.

⁶⁴ Tämä aspekti Gramscin ajattelussa on säilynyt tavoittamattomana niille tulkinnoille, joissa häntä on pidetty ensisijaisesti "ylärakenteen teoreetikkona". Itsekin olen levittänyt näiden tulkintojen mukaista käsitystä tehdasneuvostojen Gramscin suhteesta *Vankilavihkojen* Gramsciin: Leevi Lehto, "Työväenluokan organisoituminen valtiovallaksi. Antonio Gramsci ja Torinon tehdasneuvostoliike 1919-20". *Kommunisti* 4/1977.

⁶⁵ Eräs Althusserin teesi kuuluu, että "ekonomismi" ja "humanismi" muodostavat parin. Vrt. miten Gramsci kuvasi Sorelin asennetta: spontaanisuuden takana on puhtaasti mekanistinen käsitys historiasta. Gramsci 1971. Sivu 129.

yhden selvän päämäärän olettamisen, nimittäin vallan lakkauttamisen ja siihen viittaavan työväenluokan (mukaanluetun) tietoisuuden.⁶⁶

5. *Nykyajan* ruhtinas?

Klassiset leniniläisen puolue-teorian kritiikit (Trotski, Rosa Luxemburg) jäivät sinänsä oikein asetetun puolueen ja luokan potentiaalista vastakkaisuutta koskevan kysymyksen vangeiksi. Jos leninististä puolue-teoriaa varsinkin sen nykyisessä muodossa voidaan arvostella tietynlaisesta universalismista, muutaman melko abstraktin teesin esittämisestä yleispätevinä, niin nämä kritiikit olivat vielä yleisluontoisempia, vielä kaavamaisempia.⁶⁷ Kiinan kulttuurivallankumous on puhuva esimerkki siitä, millaisiin traagisiin ja kontrolloimattomiin seurauksiin erittelemätön usko joukkojen spontaaniin hyveellisyyteen voi viedä.⁶⁸ Gramscin ratkaisun lähtökohtana ei ole puolueen ja luokan vastakkainasettelu (vaikka se tilanteesta riippuen voi kyllä muodostua yhdeksi sen johtopäätöksistä), vaan puolueen historisointi, sen organisaation, kokoonpanon, toimintamuotojen ja ajattelun suhteellistaminen. Eräs esimerkki tästä on Gramscin tulkinta demokraattisen sentralismin periaatteesta.

Demokraattinen sentralismi ei Gramscille ole mikään kertakaikkinen organisaatioperiaate, vaan päinvastoin "elastinen formula, jota voidaan soveltaa monissa erilaisissa muodoissa; siitä tulee elävä vain tulkinnan ja jatkuvan todellisuuden sopeuttamisen kautta".⁶⁹ Demokraattisessa sentralismissa on Gramscille keskeistä, että etsitään yhtenäisyyttä siinä, mikä pinnalta katsoen koostuu erillisistä, jopa toisilleen vastakkaisista elementeistä ja että toisaalta osataan paljastaa vain näennäisen yhtenäisyyden muodot. Kun Gramsci korosti kommunistisen puolueen monoliittisyyttä, hän tarkoitti sen kykyä keskittää huomionsa siihen, mikä historiallisessa tilanteessa on oleellista, tärkeää, siihen,

⁶⁶ Minusta näyttää, että juuri tämän näköalan puuttuminen vie Rudolf Bahron paradoksaaliseen johtopäätökseen, jonka mukaan työväenluokka vapautuu taloudesta sen ulkopuolella. Bahro 1979. Sivut 442-461.

⁶⁷ Gramsci luonnehti Trotskin jatkuvaa vallankumousta abstraktiksi skeemaksi, puhtaasti kirjalliseksi. Macciocchi 1974. Sivu 95.

⁶⁸ Tämä ei merkitse, että Maon puoluetta ja puolueen ja joukkojen suhdetta koskevissa käsityksissä ei olisi mitään opiksi otettavaa. Kts. esim. Stuart Schram, *Mao Tse-tung Unrehearsed. Talks and Letters 1956-71*. London 1975. Sivut 11-18, 158-185.

⁶⁹ Gramsci 1971. Sivu 189.

mikä kokoaa luokan ja edustaa sen yleisiä tehtäviä vastakohtana osittaisille, taloudellis-korporatiivisille pyrkimyksille.⁷⁰

Samalla kun Gramsci korostaa puolueen tehtävää yleisten etujen ilmaisijana, hän kuitenkin painottaa, että kyseessä ei ole mikään "rationaalinen, abstrakti prosessi"; yleisten etujen tulee ilmetä "käytännöllisenä, induktiivisena välttämättömyytenä". Tässä tulee esiin Gramscin puolueeteorialle ominainen realismi, suorastaan naturalismi (vastakohtana esim. Lukacsin abstraktille messianismille): hän tutkii *todella olemassaolevia poliittisia rakenteita*, ei rakentele vallankumouksellisen puolueen ihannemalleja. Hyvä esimerkki tästä asenteesta on hänen ihastuksensa "määräsuhteiden teoreemaan".⁷¹ Puolueen olemassaolo edellyttää kolmea toisiinsa liittyvää elementtiä: joukkoja, organisoivaa keskusta sekä näitä yhdistävää välittävää elementtiä; kulloisessakin historiallisessa tilanteessa nämä voivat esiintyä vain tarkoin määriteltävissä olevissa suhteissa samoin kuin jossakin kemiallisessa yhdisteessä voi esiintyä vain tietty määrä kunkin alkuaineen molekyylejä. Määräsuhteet muuttuvat jatkuvasti, mutta jokaisessa tilanteessa voidaan osoittaa se optimisuhde, jonka täyttäminen vasta tekee puolueesta kykenevän historiallisen tehtävänsä suorittamiseen. Esimerkiksi tietoinenkaan johto ei pysty synnyttämään historiallista liikettä, jos siltä puuttuu se ideoita "käytäntöön vievä" kaaderisto; toisaalta jälkimmäinen voi olla liian laaja johdon valmiuksiin nähden: silloin tilanne vaatii johdon kehittämistä ja täydentämistä, ellei haluta kaadereiden jäävän toimettomiksi, jne. On luonnollista, että optimaalisten määräsuhteiden muuttuessa muuttuvat myös eri elementtien tehtäviä ja niiden suhteita toisiinsa säätelevät periaatteet: tästä demokraattisen sentralismin joustavuus, elastisuus.

Nämä huomautukset ovat olleet johdantona kysymykseen: millaisia sovellutuksia Gramscin puolueeteorialla olisi nykyisten kehittyneiden kapitalististen maiden työväenluokan taistelussa, sen poliittisten organisaatioiden kehittämisessä? Leonardo Paggi on todennut, että Gramscin ennakoima marxismin kehitys

⁷⁰ Vuosina 1921-26 Gramsci antoi puolueelle eräänlaisen kaksoisroolin: sen kautta välittyi työväenluokan yleisiä etuja ilmaiseva Venäjän vallankumouksen kokemus, neuvostojen kokemus; toisaalta se edusti näiden kokemusten suhteuttamista kansallisiin olosuhteisiin. Kts. Badalonin aiemmin viitattu artikkeli, Mouffe 1979. Tämä näkemys on luonnollisesti aikaan sidottu ja sellaisenakin altis kritiikille.

⁷¹ Gramsci 1971. Sivut 190-192.

yhtenäiseksi maailmankuvaksi on toistaiseksi pysähtynyt. "Gramscin projekti on jäänyt projektiksi. Työväenluokan saavuttamat käytännölliset tulokset on toteutettu (...) 'toiminnan tasolla'. Ne eivät ole aiheuttaneet merkittäviä tutkimuksia tai kehitystä politiikkatieteessä."⁷² Tämän teoreettisen pysähtyneisyyden kääntöpuolena on työväenluokan taistelun organisatorinen kehittymättömyys. Havainnollistan tätä väitettä tarkastelemalla lyhyesti suomalaisen vasemmiston nykyistä poliittis-organisatorista tilannetta. Sitä ennen on kuitenkin vielä kysyttävä, onko puolue teoria (edes Gramscin edustamassa merkityksessä) enää lainkaan ajankohtainen asia. Onko kenties niin, että työväenluokan vapautumisen ehdot olisivat kypsyneet asteelle, jossa suora vetoaminen sen myötäsytntyisiin etuihin, mukaanluettuun tietoisuuteen riittäisi? Vai onko kenties koko työväenluokan käsite menettänyt ajankohtaisuutensa?

Käsitykseni on, että Gramscin (ja Leninin) perustava lähtökohta: liittolaispolitiikan tarpeen huomioonottaminen – ja puolueen tarpeen liittolaispolitiikan organisoijana – ei ole menettänyt ajankohtaisuuttaan. Sen sijaan liittolaispolitiikan sisältö on tänään radikaalisti toinen kuin Gramscin, saati Leninin aikana. Nämä toimivat kumpikin "viivästyneen" kapitalistisen kehityksen oloissa, joissa väestön valtaosan muodosti paljossa feodaalisten rakenteiden mukaan organisoitunut talonpoikaisto. Työväenluokan hegemonian toteuttaminen merkitsi tällöin ennen muuta sivistyksellisesti takapajuksen, vallitsevan ideologian tiedottomasti ja passiivisesti omaksuneen talonpoikaiston älyllisen ja moraalisen tason *kohottamista*, sen siirtämistä nykyaikaiseen yhteiskuntaan ja sille ominaisiin elämän- ja ajattelun muotoihin (lienee tarpeetonta korostaa, että tämä ei Gramscille merkinnyt suinkaan latteaa kansanvalistusasennetta, että moraalisella ja älyllisellä reformilla oli poliittinen ja myös taloudellinen muotonsa). Leninillä talonpoikaisjoukkojen nykyaikaistaminen, niiden nostaminen aasialaisesta barbarismista korostuu ehkä vieläkin enemmän. Nykyisin nämä tehtävät ovat kaksinverroin vanhentuneita: kapitalismi on jo omalla tavallaan nykyaikaistanut talonpoikaisjoukkojen elämän ja ajattelun, ja samalla nämä ovat menettäneet strategisen asemansa kansakunnan enemmistönä. *Talonpoikaiston paikalla työväenluokan strategiassa ovat tänään jatkuvasti laajenevat toimihenkilökerrostumat.*

⁷² Leonardo Paggi, "Gramscin general theory of marxism", teoksessa Mouffe 1979. Sivu 162.

Työväenluokan hegemonian toteuttaminen toimihenkilöihin nähden on monessa suhteessa vaikeampi ja monimutkaisempi tehtävä kuin sen toteuttaminen talonpoikaistoon nähden. Siinä missä talonpoikaisto oli vain passiivisesti omaksunut hallitsevan luokan sille tarjoaman ideologian, siinä toimihenkilöt kokonaisuutena muodostavat nykyisen yhteiskunnan ideologisen "säädyn": heidän elämäntapansa ja ajattelunsa ovat kaikkein lähinnä niitä arvoja, joilla koko yhteiskuntaa ohjataan ja johdetaan ja lisäksi heidän konkreettiset työtehtävänsä ovat suuressa määrin ideologian levittäjän, ylläpitäjän, ts. hegemonian käytännöllisen toteuttajan tehtäviä. Gramscin ja Leninin aikaan porvarillinen ideologia tunkeutui työväenliikkeeseen epäsuorasti, sen kautta että tuo liike keskittyi vain omiin osittaisiin intresseihinsä; tänään toimihenkilökerrostuma siirtää vallitsevan ideologian *suoraan* myös työväenluokan ideologiaksi: siitä rekrytoituvat työväenluokan ideologiset, poliittiset ja jopa ammatilliset johtajat, sen elämäntavan omaksuminen on työväenluokan taloudellisten ja poliittisten taistelujen tavoitteena, jne. Tätä vaikutussuhdetta ei voida kääntää päinvastaiseksi "nykyaikaistamisen" kaltaisten yksinkertaisten tunnusten avulla; nyt työväenluokan hegemonian toteuttamisessa on kysymys vallitsevan tietoisuuden ja elämäntavan *laadullisesta* muuttamisesta, välittömästi "sosialistisen ihmisen" luomiseen tähtäävistä tehtävistä (poliittinen ja kulttuurivallankumous käyvät yksiin).⁷³

Oikeastaan havaitsemme tässä puhtaassa muodossa kaksi Gramscin kehittyneiden kapitalististen maiden vallankumousprosesseihin liittämää erikoisuutta: asemasodan välttämättömyyden (juuri toimihenkilöiden asemassa olennoituu se, että porvaristo on kyennyt rakentamaan monimutkaisen ja joustavan hallitsemisen järjestelmän, toimivan hegemonian, jota on täysin mahdotonta ajatella kaadettavaksi yhdellä rysäyksellä niinkuin esimerkiksi Tsaarin Venäjä kaatui) sekä vaatimuksen, että työväenluokan on noustava johtavaan asemaan jo ennen poliittisen vallan valtaamista (ts. poliittisen vallan saamisen edellytyksenä on kansakunnan enemmistön, siis toimihenkilökerrosten ajattelutavan mullistaminen, niiden irrottaminen porvarillisesta hegemoniasta,

⁷³ Myös sosialistisen vallankumouksen taloudellis-yhteiskunnalliset tehtävät olivat Gramscille ja Leninille tiettyssä mielessä "määrällisiä": teollistaminen, "sähköistäminen". Kumpikin orientoitui kehittyneen kapitalismin antaman mallin mukaan, mikä heijastui ajoittain tiettyinä fatalismina historioteoriassa. Tänään meillä ei ole malleja, historia on avoin. Ehkä se juuri siksi on niin vaikea.

toimivan, välittömästi sosialistisiin tehtäviin suuntautuneen työväenluokan hegemonian toteuttaminen).

Nyt väitän, että suomalaisen vasemmiston nykyinen poliittis-organisatorinen tila määräytyy vallitsevasta porvariston / toimihenkilökerrosten hegemoniasta ja palvelee sen vakiinnuttamista, jolloin työväenluokan nykyiset organisaatiot ovat samalla esteenä (eivätkä suinkaan edellytyksenä) työväenluokan vaihtoehtoisen hegemonian toteuttamiselle, sosialistiselle vallankumoukselle ja ihmisen kaikinpuoliselle vapauttamiselle.

Gramscin ajatusten tarjoamasta näkökulmasta pistää suomalaisessa vasemmistossa ensinnäkin silmään sen hajanaisuus, pirstoutuneisuus. Tämä pirstoutuneisuus ei suinkaan ilmennä – kuten joskus annetaan ymmärtää – rikkautta, kykyä voittaa ennakkoluuloiset kuvitelmat "yhdestä totuudesta", vielä vähemmän ideologian ("väärän tietoisuuden" merkityksessä) hajoamisprosessia, vaan päinvastoin vasemmistovoimien kyvyttömyyttä löytää porvarillisen yhteiskunnan pinnalla ilmenevän intressien, ajattelutapojen ja -perinteiden moninaisuuden alta koko työväenluokkaa yhdistäviä, tämän yhteiskunnan ulkopuolelle viittaavia etuja ja pyrkimyksiä. Tämän kyvyttömyyden juuria joudutaan hakemaan kaukaa, niiltä ajoilta, jolloin edellä puhutun kanonisoidun leninismen edellyttämä kommunistisen puolueen organisaatorakenne vakiintui ja tuo organisaatio muuttui osaksi julkista poliittista elämää: SKP:n laillistamisen ja SKDL:n synnyn ajoilta. Kyseisen käsityksen tuhoisa vaikutus näkyy meidän työväenliikkeemme historiassa poikkeuksellisen kärkeväänä: hetkellä, jolloin kommunistisen puolueen tehtävänä olisi ollut *oman* poliittisen ja *aatteellisen* vaikutuksensa laajentaminen, jolloin olivat olemassa objektiiviset edellytykset sille, että tuo puolue olisi noussut työväenluokan johtavaksi voimaksi, se *itse vapaaehtoisesti* luopui moisesta yrityksestäkin ja (valheellisen) liberalismiin ja suvaitsevaisuuden lipun alla rakensi ympärilleen "demokraattisten yhteistyöjärjestöjen" muurin, organisaation, jonka olemassaolo on jatkuvana todistuksena kommunistisen puolueen kyvyttömyydestä (ja haluttomuudesta) muuhun kuin epäsuoraan, ts. hallinnolliseen, pakotettuun, peiteltyyn, todellisia tarkoituksiaan häpeilevään johtamiseen. Haluan olla kirjaimellinen: erilaisten mielipiteiden sallimisen periaate merkitsee tässä erityistapauksessa juuri niiden

mielipide-erojen ja sellaisen ajattelun ikuistamista, jonka voittaminen ja hävittäminen olisi kommunistisen puolueen, todellisen nykyajan ruhtinaan tärkeimpänä tehtävänä. Eikä vain *ikuistamista*: kuten kokemus on osoittanut, merkitsee valittu organisatorinen linja näiden mielipide-erojen ruokkimista, jatkuvasti uusia, ja aina yhtä ratkaisemattomia erimielisyyksia generoivan tilanteen ylläpitämistä. Puolueen oma kahtiajakautuminen on tämän linjan looginen seuraus. Kahtiajakautumisen voittamiseksi on puolestaan valittu menetelmät, jotka samalla kun merkitsevät aidon kollektiivisen tahdonmuodostuksen lopullista korvaamista erillisten ryhmäkuntien satunnaisella päätöksenteolla, johtavat näiden ryhmäkuntien sisällä vastaavanlaiseen murenemisprosessiin; ja kaikki tämä moninaistuminen tapahtuu puoluetta ja (SKDL:oa) yhteiskunnasta erottavan, piinallisen vakaana pysyvän muurin *sisäpuolella*.

Tämä hajanaisuus ja pirstoutuminen on kuitenkin vain tiettyyn rajaan asti todellista. Vielä kerran Gramsciin turvautuaksemme: yhdessä Nykyajan ruhtinaan jaksossa tämä pohtii, onko puolue välttämättä samaistettava puolueorganisaatioon, ja päättyy kielteiseen vastaukseen. Voi olla olemassa tilanteita, joissa olemassaoleva organisaatio ei syystä tai toisesta pysty toteuttamaan johtamistehtävää; tällöin se siirtyy organisaatiosta irrallaan oleville voimille. Gramscin esimerkkinä on vaikutusvaltainen intellektuelli, joka voi hallita kokonaisen luokan ajattelua omaamatta mitään suoria organisatorisia suhteita siihen. Tällainen hallitseminen on luonnollisesti epäsuoraa: organisaatiosta irrallaan toimivan johdon vaikutus ilmenee lähinnä käyttäytymisen rajoituksissa, käsityksissä siitä, mitä ei sovi tehdä, sekä yleisluontoisissa, abstrakteissa toimintaohjeissa. Tavallisesti tällainen tilanne ilmentää juuri jonkin toisen luokan tai sosiaalisen ryhmän kyseessä olevan luokkaan harjoittamaa vaikutusta, hegemoniaa.

Nyt ei ole vaikeaa osoittaa kansandemokraattisessa liikkeessä tällaisia organisaatiosta irrallaan olleita/olevia intellektuaalisia vaikuttajia (Alenius), ei myöskään vaikutussuhteita, joissa on kysymys liikkeen ulkopuolisten tahojen puuttumisesta liikkeen tahdonmuodostukseen sen sisäisen hajanaisuuden turvin (Kekkonen). Kaikki tämä on osoitusta nykyistä tilannetta ja sosialistisen vallankumouksen tämän päivän tehtäviä adekvaatisti vastaavan organisaation (ja poliittisen teorian) puuttumisesta, vääristä määräsuhteista, joiden seurauksena

maan poliittisessa ja yhteiskunnallisessa kentässä toisaalta on suuri määrä "sitomattomia molekyylejä", ts. joukkoja, jotka ovat poliittisesti kodittomia tai ajautuneet jopa vallitsevaa tietoisuuttaan vastaamattomiin asemiin.

Loppujen lopuksi tämä organisaation ja puolueen eron mahdollisuus voi kuitenkin olla myös eduksi. Jos nimittäin organisaatorakenteen välitön uudistaminen olisi tänään kaikkinaisen työväenluokan kokoamiseen tähtäävän toiminnan edellytyksenä, tämän voisi jättää haaveeksi: siinä määrin syvään juurtuneita nykyiset rakenteet ovat. Mutta organisaation ja ajattelun, käytännön ja teorian välillä vallitsee kuin vallitseekin dialektinen suhde. Millään suomalaisen vasemmiston organisaatiolla tai ryhmäkunnalla ei ole edellytyksiä kehittää marxilaista ajattelua Gramscin projektin suunnassa. Mutta tämä ajattelu voi ja sentäytyy kehittyä ja voittaa vaikutusta näistä organisaatioista riippumattomana, itsenäisenä ja kriittisenä voimana. Itse asiassa teoreettisen työn välittömän poliittisen relevanssin vaatimus merkitsisi tänään sen kehitysmahdollisuuksien salpaamista. Sen itsenäisyyden vaatimus taas merkitsee samalla mahdollisuutta todelliseen poliittiseen relevanssiin tulevaisuudessa, vain sen kautta voi tänään toteutua tie teorian ja käytännön yhdistämiseen ja ykseyteen.

Louis Althusserista

Esipuhe teokseen Louis Althusser: *Ideologiset valtiokoneistot*. Suomentaneet Leevi Lehto ja Hannu Sivenius, Kansankulttuuri ja Vastapaino 1984.

Nyt suomennoksena julkaistava valikoima Louis Althusserin artikkeleita ilmeistyi alun perin Ranskassa vuonna 1976. Siihen oli koottu etupäässä tekstejä, joita tuolloin ei ollut kirjamuodossa⁷⁴ saatavilla. Valikoima kattaa kuitenkin melko hyvin koko luovan periodin, tuo esiin hänen keskeiset teesinsä ja innovaationsa ja antaa myös kuvaa hänen ajattelunsa kehityksestä. Kun päätösesseenä vielä on filosofin oma – tyypillisesti yhtä aikaa jälkiviisas ja itsekräittinen – johdatus ajatteluunsa, tarjoaa kokonaisuus hyvän portin tämän kiistellyn ja usein vaikeana pidetyn teoreetikon tuotantoon. Vuoden 1976 jälkeen ilmestyneistä harvoista Althusser-teksteistä kaksi tärkeimpiin kuuluvaa on ilmestynyt suomeksi muualla.⁷⁵

Mutta kuka on Louis Althusser, ja miksi Althusseria suomeksi, vuonna 1984?

Ulkoiset elämänvaiheet on pian kerrottu: syntyi vuonna 1918 Birmandreisissa, Algeriassa; opiskeli 1930-luvulla eri Euroopan yliopistoissa kuuluen tuohon aikaan katoliseen nuorisojärjestöön; sitten sotavankeudessa ja sodan jälkeen kolme vuosikymmentä – nyt kommunistina – Ranskan maineikkaimman porvariskoulun Ecole Normale Supérieurin suojissa, ensin opiskelijana, sitten filosofian opettajana ja vararehtorina. Althusserin panosta tänään Ranskan aktiivisen filosofipolven kouluttajana pidetään hyvinkin merkittävänä.

Myös Althusserin oman teoreettisen elämäntyön herätteet ovat paljolti ranskalaisia. Kaksi nimeä on syytä erikseen mainita. Filosofit Gaston Bachelard

⁷⁴ Tärkeimmät Althusserin alkuperäistekstit sisältyvät nidoksiin: Althusser: *Pour Marx*, Maspero, Paris 1965; Althusser - Balibar: *Lire de Capita*, I-II, Maspero, Paris 1972; Althusser: *Lenine et la philosophie*, suivi de *Marx et Lenine devant Hegel*; Maspero, Paris 1972; *Reponse à John Lewis*. Maspero, Paris 1973; *Elements d'autocritique*, Hachette, Paris 1974. Ks. bibliografia tämän valikoiman lopussa.

⁷⁵ Ks. Louis Althusser: "Tämä ei saa jatkua Kommunistisessa puolueessa", julkaisussa *Puolue tienhaarassa*, Osuuskunta Ihmiskunta, Lahti 1979, suomennos Kristiina Vanajas, sekä Louis Althusser: "Marxismin kriisi", Ihmiskunta 34/1981, suomennos Carl-Erik Skarp. Althusserin artikkeli "Lenin ja filosofia" on ilmestynyt filosofian aineyhdistys Dilemman monisteena 1970-luvun alkuvuosina.

(1884-1962), johon juontaa Althusserin meikäläisittäin erikoinen käsitys tieteestä käytäntönä, kiinnostus tieteiden kehityksessä ilmeneviin "katkoksiin", jotka nähdään niiden erottautumisena ideologiasta – sekä näiden lähtökohtien edellyttämä ja niistä seuraava vaatimus tieteen kriteerien "sisäsyntyisyydestä".⁷⁶ Ynnä psykoanalytikko Jacques Lacan (1901-1982); hänen ajatuksiaan Althusser käsittelee tämän valikoiman kieltämättä vaikeassa avausesseessä. Lacanin vaikutteita on myös tekstissä "Ideologia ja ideologiset valtiokoneistot" esitettävässä teesissä ideologian peilimäisestä rakenteesta.⁷⁷ Lacanin kautta Althusser liittyy ranskalaisen strukturalismin ristiretkeen ihmistä lähtökäsitteenä pitäviä ideologioita ja teoreettisia rakennelmia vastaan.

Strukturalismia ja poststrukturalismia⁷⁸ – nimikkeitä, jotka useat virtaukset johtavina pidetyt edustajat, niin myös Althusser, innokkaasti kiistävät – on usein arvosteltu epäpoliittisuudesta ja poliittisesta häilyvyydestä. Esimerkiksi englantilainen Perry Anderson sanoo tuoreessa arviossaan, että tämä tavallaan ylihistoriallisiin rakenteisiin – kuten kieleen – keskittynyt teorisointi jää konkreettisten historiallisten ja poliittisten prosessien edessä sokeaksi. Anderson pitääkin marxismia ja strukturalismia toisensa poissulkevinä teoreettisina positioina.⁷⁹ Niin tai näin; Althusserin ajattelun ymmärtämiseksi on mielestäni kuitenkin lähdeittävä hänen omasta vaatimuksestaan, että hänen tekstejään tulee lukea *kommunistisen puolueen jäsenen* kirjoituksena.

Miten tämä vaatimus olisi tulkittava? Althusser liittyi Ranskan kommunistiseen puolueeseen samana vuonna 1948 – kun aloitti työnsä Ecole Normalessa. 1960-luvun alussa hänen esseitään alkoi ilmestyä puoluetta lähellä olevissa lehdissä. Kun niistä koottu *Pour Marx* sekä systemaattisempi, Ecole Normalen seminaareihin perustuva *Lire le Capital* sitten vuonna 1965 äkkiä tekivät hänestä yleiseurooppalaisen vaikuttajan, käytti puolue tätä imagoa

⁷⁶ Althusserilainen johdatus Bachelardiin on Dominique Lecourt'in essee, ks. Lecourt: *Marxism and Epistemology*. New Left Books, London 1975.

⁷⁷ Ks. "Le stade du miroir comme formateur de la fonction du je", teoksessa Jacques Lacan: *Ecrits*, Seuil 1966. Lacanista kiinnostuneen kannattaa – ennen tähän ja muihin Freud ja Lacan -tekstin kirjallisuusviitteissä mainittuihin alkuperäisteksteihin paneutumista – tutustua esim. Anika Lemaire'n johdattukseen: Lemaire: *Jacques Lacan*. Routledge & Kegan Paul, London 1977. (Ks. myös seuraava viite.)

⁷⁸ John Sturrock (ed.): *Structuralism and Since*. Oxford University Press, Oxford 1979 sisältää lyhyet tiiviit essee viidestä virtauksen näkyvimmästä ajattelijasta - Levi-Strauss, Barthes, Foucault, Lacan, Derrida.

⁷⁹ Perry Anderson: *In the Tracks of Historical Materialism*. Verso, London 1983, s. 9-55.

kiillottamiseen: "toverimme Louis Althusser". Käytännön vaikutusta näillä teksteillä tuskin kuitenkaan oli. Sopii epäillä, missä määrin puolueen kaaderit jaksoivat kiinnostua Althusserin pitkistä tieteenteoreettisista kehittelyistä, joissa poliittisia tapahtumia – tavallisimmin menneitä – lähestyttiin lähinnä metodologiselta kannalta. Ulkopuolisten silmissä taas marxismin tieteellisyyttä ja "antihumanisia" korostava ajattelija helposti samastui pahimmanlaatuihin stalinismiin. Suoranaisemmin poliittisiin kannanottoihin Althusser provosoitui vasta 1970-luvun lopulla, eurokommunistisen boomin ja Ranskan vasemmistoliiton ristiriitojen ansiosta; tuloksena oli nopeasti välikrikko puolueen kanssa. Jos Althusserin kirjoituksilla on poliittinen kytkentänsä, se ei siten ole välitön, vaan tavalla tai toisella "syvällisempi".

Erään avaimen tarjoaa Althusserin näkemys filosofoinnin, filosofisen käytännön luonteesta. Antonio Gramscia⁸⁰ seuraten hän on sitä mieltä, että filosofia ei perimmältään ole erikoistuneiden tutkijoiden selittämiseen ja synteeseihin tähtäävää toimintaa, vaan ihmisten käytännöllisiin tekoihin juurtuneita ajattelun ja toiminnan lähtökohtia, ja näitten taistelua. Gramscin tavoin Althusser vaatii tämän rajanvedon uusintamista myös marxismin puitteissa: tästä muun muassa ns. ekonomismin kritiikin jatkuva välttämättömyys. Althusser kuitenkin myös eroaa monissa kohdin Gramscista (ja myös arvostelee tätä suoraan⁸¹); parhaan kuvan hänen pyrkimyksistään saa valaisemalla tätä eroa lähemmin.

Gramscin tunnettu iskulause vaati, että marxismin on oltava "absoluuttista historismia". Se ei ts. saanut tyytyä rakentelemaan abstrakteja kaavoja sosialismin voiton välttämättömyydestä, vaan tuon voiton edellytykset oli luotava kehittämällä marxismista "aikakauden ideologia", käytännöllinen maailmankatsomus, joka tarjoaa kehittyneimmät ratkaisut historiallisesti – tavallisimmin kansallisella pohjalla – määräytyneisiin taloudellisiin, poliittisiin ja kulttuurisiin ongelmiin. Gramscin tämä vaatimus vei vähätteleseen marxismin "tieteellistä" perustaa⁸² kuin

⁸⁰ Ks. Gramscin "Johdatus filosofiaan ja kulttuurihistoriaan" teoksessa Antonio Gramsci: *Vankilavihkot*. Valikoima. Kansankulttuuri, Helsinki 1979, erit. s. 33-57.

⁸¹ Vrt. jakso "Le Marxisme n'est pas un historicisme" *Lire le Capitalissa*.

⁸² Lokakuun vallankumousta Gramsci esimerkiksi tervehti artikkelilla, jonka otsikko oli "Vallankumous 'Pääomaa' vastaan"; ks. Mikael Böök: "Johdanto"; Gramsci, ml. s. 11-12.

myös korostamaan päällysrakenteen oikeudellis-poliittis-kulttuuristen prosessien tutkimista.

Althusserilla tieteen, historian ja päällysrakenteen suhteet jäsenyivät oleellisesti toisin. Gramscin historismia vastaan hän "struktuuristisesti" korostaa historian ja yhteiskunnan tasojen eriaikaisuutta ja suhteellista itsenäisyyttä, jonka vuoksi ehyttä ja kokonaisvaltaista historiallista tietoisuutta esiintyy vain "ideologiassa", ts. illusorisena, harhaisena – jos kohta välttämättömänä⁸³ – tietoisuutena. Esimerkkinä olkoon Althusserin tapa eritellä lokakuun vallankumousta.⁸⁴ Toisen internationaalin teoreetikothan tunnetusti odottivat vallankumousta kehittyneimmissä kapitalistisissa maissa, joissa kapitalismi itse oli luonut sosialismin perustan, edellytykset. Lenin sen sijaan – Althusserin mukaan – ymmärsi historiallisen syysuhteen radikaalisti toisin. Kapitalismin epätasainen kehitys synnytti vallankumouksellisen tilanteen ensiksi takapajuisella Venäjällä, jossa bolševikkien menestys taas perustui pikemmin heidän kykyynsä tematisoida monitahoisia (sisäisiä ja ulkoisia) ristiriitoja – kuin "ratkaista" nämä, mitä myös Gramscin historistinen kanta edellyttäisi.

Kysymys on vallankumousteoreettisesti ratkaisevaa laatua, mutta ei tyhjenny tähän. Aikana jolloin Althusser alkaa julkaista esseitään se asettuu samalla kertaa sekä vaatimattomammassa että perustavammassa yhteydessä, jonka hänen itsensä oikeutetusti tähdentämä *stalinismi*-dilemma kiteyttää. Lyhyesti: kansainvälisen kommunistisen liikkeen *kehityksen* edellytykseksi oli tullut, että se *ensin* kykenee teoreettisesti ja käytännöllisesti hallitsemaan *jo läpiviemiensä* (kuin myös häviämiensä) vallankumouksellisten mullistusten seurauksia, ja seurauksien seurauksia. Näitä puolestaan ei käynyt ajatteleminen yksioikoisesti "olemassaolevan sosialismin" puolustamisen/vähittäisen rakentamisen/uudistamisen termein: olivathan työväenluokan valta ja sille perustuvat rakenteet olemuksensa pakosta tulleet maailmaan epäpuhtaina, poikkeamien, keskeneräisyyden, ristiriitojen leimaamina. Käytännössä liike oli kuitenkin toiminut päinvastoin. Omissa riveissään se saarnasi – aidon gramscilaisesti, voisi kärjistää – oppia sosialismista sivilisaation etummaisena rintamana, ja sillä hyvä; ulospäin

⁸³ Althusserin "teoreettisen antihumanismin" selkein pelkistys on hänen kautta tuotantonsa toistama väite, että myös kommunistisen yhteiskunnan tietoisuus tulisi väistämättä olemaan ideologista.

⁸⁴ Vrt. artikkeli "Contradiction et surdetermination" *Pour Marxissa*.

tämä merkitsi kyvyttömyyttä eritellä kapitalismin jatkuvaa kehitystä ja uudistumista, saati sen vaikutuksia nuoreen sosialismiin. Sen sijaan että olisi hallinnut historiaansa, liike pyhitti sen, ja kielsi sen kriittisen käsittelyn, mikä vuorostaan takasi liikkeen oman ajankohtaisen poliittisen käytännön suuressa määrin ideologisen, ts. harhaisen ja illusorisen luonteen – minkä eräänä osoituksena ja seurauksena oli luovan filosofisen työn jähmettyminen sitten Gramscin päivien.

Jos Althusserin kommunistisuus asetetaan tällaisiin yhteyksiin, käy myös hänen tukeutumisensa strukturalistiseen perinteeseen ymmärrettävämmäksi. Bachelard-vaikutteinen käsitys tieteestä autonomisena käytäntönä käy välineestä puolustaa marxismin oikeutta ja velvollisuutta kehittyä muuttuvan historian asettamien vaatimusten mukaisesti – kun sitä käytännössä vaadittiin palvelemaan ideologian kautta "ikuistettuja" (vrt. "Ideologia ja ideologiset valtiokoneistot") päivänkohtaisia poliittisia iskulauseita. Mutta jotta marxilaista tiedettä ei näin karsinoitaisi historian hegeliläiseksi jälkikommentoinniksi⁸⁵, oli sitä kehitettäessä ennen muuta paneuduttava kysymykseen historiallisten subjektien – yksilöiden ja ryhmien – muodostumisen edellytyksistä, mikä kommunistisen liikkeen kohdalla asettui kysymyksenä sen tietoisuuden "väistämättömästä" harhaisuudesta ja virheellisyydestä – tai, jos niin halutaan, sen mahdollisuudesta tiedostaa tuo väistämättömyys ja hallita sitä. Tästä Althusserin kiinnostus lacanilaisittain tulkittuun psykoanalyyysiin, jossa suoritettu inhimillisen subjektin tai egon "hajakeskitys" sitä paitsi näytti mielenkiintoisella tavalla täydentävän marxismin teesejä historianprosessin lainmukaisesta⁸⁶ kulusta.

Piirtyy siis mittava, kunnianhimoinen ja väkisininkin kunnioitusta herättävä projekti; ei ihme, että sen ilmaantuminen aikanaan mullisti lähes kaikki teoreettisen vasemmiston vakiintuneet kuviot ja nosti marxismin monia hämmästyttäneisiin

⁸⁵ Tällaiseen näyttäisi johtavan 1) Althusserin teesi, jonka mukaan marxilaisen historiatieteen kohdetta ei tule samaistaa todelliseen historiaan – miten siis muuttaa "puhtaasti ajattelussa" luotu tieto "aineelliseksi voimaksi", sekä 2) yhteiskunnallisen määräytymisen strukturalistinen tulkinta, joka kirjaimellisesti otettuna tuntuu hävittävän itse historian käsitteen: jäävät vain silmänräpäykselliset tilanteet. Althusserista, Gramscista ja historiasta ks. Sakari Hänninen: *Aika, paikka, politiikka*. Tutkijaliiton julkaisusarja 17, Oulu 1981, s. 163-173.

⁸⁶ Psykoanalyyysi on tarjonnut välineitä myös lainalaisuuden käsitteen uudelleentulkintaan, myös yhteiskuntaa ja historiaa koskien. Niinpä Althusser kuvaa yhteiskunnan tasojen välistä vuorovaikutusta vallankumouksellisessa tilanteessa Freudilta lainatulla käsitteellä "ylimääräytyminen". Psykoanalyyysin ohella Althusser ammentaa tällä kohdin Spinozalta, jonka lausetta "syy on läsnä vaikutuksissaan" hän usein toistaa.

hegemonia-asemiin ainakin ranskalaisessa kulttuurissa.⁸⁷ Kummastelemista ei tietysti toisaalta ole siinäkään, että yhden ajattelijan elämäntyö ei ole riittänyt lunastamaan mittasuhteiltaan historiallisen projektin lupauksia. Silti Althusserin ja hänen luomansa koulukunnan⁸⁸ myöhempi kehitys – tässä valikoimassa sitä ilmentää selkeimmin haastatteluteksti "Filosofia vallankumouksen aseena" – pakottaa jo tänään epäilemään myös lähtökohtien kestävyyttä, mitä johtopäätöksiä tästä sitten vedettäneenkin.

Muuan Althusserin erikoisuus – ja hänen ajattelunsa alkuperäisen voiman osoitus – kyllä on, että edellä kuvattujen lähtökohtien perusteellisimman kritiikin on tuottanut – Althusser itse. Tämä käynnistyi *Lire le Capitalin* italiankielisen laitoksen esipuheessa vuonna 1967. Siinä Althusser arvosteli kirjoituksiaan teoretistisesta tendenssistä. Muutamat kommentoijat⁸⁹ olivat jo ehdineet huomauttaa, että tieteen – tai tarkemmin marxismin, koska tämä käytäntöön, maailman muuttamiseen suuntautuneena teoriana on erityisasemassa – syntymiseen johtava epistemologinen katkos tai murros jäi Althusserillä vaille determinantteja: marxismi näytti tulevan maailman münchhausenilaisittain itse itseään hiuksista tempoen. Althusserin vastaus ongelmaan⁹⁰ on lyhyesti muuan (hänellä) uusi käsite: luokkataistelu, sen "ensisijaisuus" niin yhteiskunnan kuin ajattelunkin kehityksessä. Asiaa havainnollistaa sinänsä korkean teoreettinen kysymys tieteen ja filosofian suhteista. Alun perin Althusser oli mieltänyt filosofian tieteen eräänlaiseksi itseymmärrykseksi. Nimenomaan Marxin tieteellistä löytöä vastaavan filosofian luominen ("jälkikäteen") oli näyttäytynyt marxismin kehityksen ratkaisevaksi edellytykseksi. Nyt Althusser kääntää tämän suhteen ympäri. Filosofinen kumous *edeksi*, hän selittää, sekä historiallisesti että loogisesti Marxin tieteellistä vallankumousta. Vasta tämän teesin nojalla Althusser onnistuu

⁸⁷ Althusserin asemasta ranskalaisen vasemmistosivistyneistön isähahmona ks. esim. Hannu Sivenius: Ranskan "uusfilosofit" - uutta filosofiaa vai älyllistä barbariaa? *Tiede & Edistys*. 4179.

⁸⁸ 1960-luvulla althusserilaiset muodostivat kiinteän, tiivistä yhteistyötä tehneen ryhmän, fooruminaan erilaiset Ecole Normalen seminaarit. "Oppilaista" keskeisimpiä ja näkyvimpiä ovat olleet Etienne Balibar (suomeksi: "Puoluemuodon kriisi työväenliikkeessä", *Soihtu* 5 ja 6/1982) sekä Dominique Lecourt (ks. Arto Noro, Keijo Rahkonen: "Marxismi, rationalismi, irrationalismi: Dominique Lecourt'in haastattelu", *Tiede & Edistys* 2/1979) ja Nicos Poulantzas. Alkuperäiseen ydinryhmään kuuluivat myös Régis Debray sekä sittemmin ns. uusfilosofina kuuluisuutta saanut André Glucksmann.

⁸⁹ Vrt. André Glucksmann: "An Ventriloquist Structuralism". *New Left Review* 72. (1972).

⁹⁰ Keskeisimmät tekstit tässä ovat "Lenine et la philosophie" (1968) sekä "Reponse à John Lewis" (1972). Käsillä olevassa valikoimassa ks. tekstit "Filosofia vallankumouksen aseena" sekä "Marxismi ja luokkataistelu".

formuloimaan myös alkuperäisen intuitionsa filosofisen käytännön luonteesta. Filosofia ei ole sanan varsinaisessa merkityksessä tiede – kumulatiivisesti uusia tietoja tuottava, alati kehittyvä käytäntö; se on pikemminkin erilaisia, toisilleen vastakkaisia ja suhteellisen pysyviä teoreettisia positioita, joiden juuret ovat yhteiskunnallisessa luokkataistelussa ja sen käytännöissä. Ja myös tiede – ainakin Marxin luoma, yhteiskuntamuodostumia ja niiden historiaa koskeva – menettää teoretistisen erillisyytensä: *Pääoma* voi kuvata kapitalismin kokonaisprosessia vain sillä paradoksaalisella edellytyksellä, että ei pyri neutraaliin yleisesitykseen siitä, vaan ilmaisee sen lait työväenluokan luokkataistelun näkökulmasta.

Näillä kehittelyillä on epäilemättä teoreettiset ja käytännölliset ansionsa. Tähdentäessään luokkataistelun ensisijaisuutta myös kulttuurin ja tieteen alueilla Althusser eräällä tavalla ennakoi vuoden 1968 suuria opiskelijaliikehdintöjä – luokkataistelun "tuomista" yliopistoille. Althusserin oivalluksilla on tärkeitä seuraamuksia myös työväenliikkeen perinteellisemmälle strategiselle ja organisaatioteoreettiselle keskustelulle. Niinpä ne välillisesti – minkä Althusser myöhemmin on eksplikoinutkin⁹¹ – kyseenalaistavat Kautskyn-Leninin teesin "tietoisuuden tuomisesta ulkoa": teoria voi ohjata luokkataistelua vain, mikäli se jo ennalta on juurtunut siihen. Ajatus luokkataistelun rakenteellisesta ensisijaisuudesta – vastakohtana sen ymmärtämiselle kasvatuksen tuloksena syntyvän kumouksellisen tietoisuuden määreenä – antaisi aiheita tarkistuksiin myös klassisissa vallankumousteoreettisissa katsomuksissa ja ns. siirtymävaiheteorioissa.⁹²

Kuitenkin: kuten Althusserin aiempi oppilas Jacques Ranciere taidokkaassa kritiikissään vuodelta 1973 osoittaa⁹³, Althusserin itsekritiikit eivät ratkaise hänen perimmäistä, hänen asemaansa filosofian opettajana ja – Rancieren maolaisvaikutteisesta näkökulmasta – porvarillisena intellektuellina kytkeytyvää "käytännöllistä" teoretismiaan. Luokkataistelu rajoittuu yhä määrätyn tekstin tai *diskurssin*, taikka vain (vrt. "Filosofia vallankumouksen aseena") yksittäisen sanan toista vastaan käymäksi taisteluksi. Että tämäkin voi olla luokkataistelua, on kenties

⁹¹ Ks. Louis Althusser: "Über Marx und Freud", teoksessa Althusser: *Ideologie und ideologische Staatsapparate*. VSA, Hamburg/Westberlin 1977, s. 96.

⁹² Vrt. Grahame Lockin esipuhe teoksessa Louis Althusser: *Essays in Self-Criticism*. New Left Books, London 1976.

⁹³ Ks. Ranciere: *La leçon d'Althusser*, Gallimard 1974, s. 113-154.

perusteltavissa; täyttääkseen lupauksensa teorian olisi osoitettava kykenevänsä muuhunkin. Althusserin viimeisen vaiheen poliittisia interventioita voi pitää yrityksenä ulos tästä umpikujasta. Mutta jos *Le Mondessa* keväällä 1978 julkaistu artikkelisarja sisältääkin murskaavan – ja vastaansanomattoman – kritiikin Ranskan kommunistisen puolueen toiminnalliseen rakenteeseen ja poliittiseen linjaan⁹⁴, jäävät vaihtoehtoisen poliittisen käytännön eväät kevyiksi tai kokonaan puuttumaan.

Mainitut ongelmat kiertyvät tämän valikoiman päätösesseen, "Amiensin teesien" ensimmäisen polun tai väiteryhmän ympärille. Samantapaisia kysymyksiä herää myös toista – historiaa ja yhteiskunnallisen määräytymisen luonnetta koskevaa – seurattaessa. Tässä erään kriittisen kohdan muodostaa althusserilaisten lähtökohtien soveltuvuus konkreettisessa historian ja politiikan tutkimuksessa. Althusserin oppilaan ja työtoverin Nicos Poulantzasin panos tällä alueella⁹⁵ kuuluu kyllä marxismin historian näyttävimpiin. Poulantzasin viimeiset työt kielivät yhtä kaikki vaikeuksista ennen kaikkea Michel Foucault'n valta-analyysin⁹⁶ haasteen edessä, samalla kun 1970-luvun poliittisten taistelujen (eurokommunismin nousu ja tuho) vaikutukset vievät häntä strukturalistisiin lähtökohtiin ilmeisen huonosti sopiviin myönnytyksiin reformismille ja parlamentaariselle demokratialle. Oireellisesti Poulantzas päätyikin viimeisissä haastatteluissaan puhumaan marxilaisen politiikan kriisistä.⁹⁷

Althusserin omia ansioita ja ongelmia tällä alueella kuvastaa hyvin näiltä sivuilta löytyvä teksti ideologiasta ja ideologisista valtiokoneistoista. Sen herätteellinen vaikutus on ollut kiistaton. Teoreettiset innovaationsa sen sijaan ovat kestäneet kritiikkiä sangen heikosti.⁹⁸ Esimerkiksi: jouduttuaan myöntämään strukturalistisen tasojen dialektiikan riittämättömyyden Althusser näyttää

⁹⁴ *Le Monden* artikkelisarjassa (Althusser 1979. ml.) kommunistista puoluetta tutkitaan samasta kriittisestä näkökulmasta, josta Althusser aiemmin oli lähestynyt (muita) ideologisia valtiokoneistoja. Althusser osoittaa, että Ranskan kommunistinen puolue "jäljittelee" porvarillista valtiokoneistoa, toimien yhtäältä parlamentaarisen, toisaalta sotilaallisen koneiston mallin mukaan. Puolue on rakentanut ympärilleen muurit, ja jäänyt niiden vangiksi. Ratkaisu on: ulos linnakkeesta.

⁹⁵ Poulantzas: *Political Power and Social Classes*. New Left Books, London 1973; *Fascism and Dictatorship*. New Left Books, London 1974; *Classes and Contemporary Capitalism*. New Left Books, London 1975; *State, Power, Socialism*. New Left Books, London 1978.

⁹⁶ Ks. Foucault: *Tarkkailla ja rangaista*. Otava, Keuruu 1980. Vrt., Poulantzas 1978, s. 35-46, 63-120, 146-153.

⁹⁷ Ks. "The Crisis of Marxism", *Marxism Today*. July 1978.

⁹⁸ Kritiikkiä esittelee Martti Siisiäinen: "Ideologiset valtioaparaatit valtiokeskustelussa", *Politiikka* 1/1982.

oikopäätä sortuvan päällysrakenteen ilmiöiden reduktionistiseen "johtamiseen" perustan uusintamisprosessista. Ja sama reduktionismi toistuu hänen valtakonseptiossaan. Sorron syynä on hallitsevan luokan – vaikka miten ideologisesti välittynyt – tahto; tai sitten tätä määräävät uusintamisen funktionalistiset välttämättömyydet – kanta, jota Althusser tekstin PS:ssä ilmeisen työläästi pyrkii sovittamaan yhteen "luokkataistelun ensisijaisuuden" kanssa. Lopulta itse erottelu yhtäältä ideologian toisaalta sorron keinojen/koneistojen välillä vaikuttaa mekanistiselta – jopa Gramsci, jolla pakon ja hegemonian raja on liukuva ja dialektinen, pääsi monessa suhteessa pidemmälle. Ajankohtaisessa ranskalaisessa keskustelussa Foucault'n "vallan produktiivisuutta" tähdentävä teesi⁹⁹ päihittää Althusserin lähestymistavan helposti.

Entä sitten Amiensin kolmas teesiryhmä, kysymys ihmisestä ja teoreettisesta antihumanismista? Selaamme esiin ideologia-tekstin loppujakson "Ideologiasta". Se on avoin kritiikille, jonka voi kärjistää seuraavasti: mitä pidemmälle Althusser ihmisen vastaisessa kiivailussaan etenee, sitä vankemmin hän näyttää *palauttavan* kertakaikkisen inhimillisen subjektin siihen teoreettiseen keskusasemaan, josta se oli tarkoitus syrjäyttää – ikävästi vain väistämättömän-funktionaalisen harhaisena. Tätä, vain tätä, ja aina, ja aina-jo subjektit ovat, sanoo tämä "kirjoitus", lähes yhtä hämmästyttävästi kuin lainaamansa Raamatun vieläkin pyhemmät kirjoitukset. On aihetta todeta, että Althusser poikkeaa tässä myös hyödyntämänsä Lacanin etenemistavasta; "peilisuhde" luonnehtii tällä pikemminkin imaginaarista, pysyvyyden illuusiota (turhaan) tavoittelevaa egoa, jonka otteesta jatkuvan muutoksen, toistuvien siirtymien ja alituisen syrjäytymisen määrittämä *subjekti* nimenomaan *pyritään vapauttamaan*¹⁰⁰ – erottelu, joka on edellytyksenä teorian sovellutuksille psykoanalyttisessä hoidossa, Althusserin

⁹⁹ Ks. Foucault, ml. s. 33-39.

¹⁰⁰ Althusserin suhdetta Lacaniin ei näissä puitteissa voi käsitellä tällaista ylimalkaista viittausta tyhjentyvämmiin. Todettakoon kuitenkin, että Althusser tämän valikoiman esseessä ilmeisestikin yksinkertaistaa "imaginaarisen" ja "symbolisen" suhteita Lacanin teoriassa. Muuan kielen tai puheen, symbolisen ensi sijaisuuden vaikutuksia on nimenomaan, että näitä kahta vaihetta tai tasoa ei käy asettaminen ulkoiseen suhteeseen (kypsytymätön/kypsä, harhainen/tosi, paha/hyvä) toisiinsa nähden: kuuluu Symbolisen Järjestyksen luonteeseen, että tällaiset vastakkainasettelut aina kumoavat itse itsensä. Edelleen: Heideggerin ja Hegelin kaltaisten ajattelijoiden vaikutusta tuskin voi riisua Lacanin ajattelusta niin vaivattomasti kuin Althusser näyttää oletavan. Esim. Hegelin herra/orja-dialektiikka ja hänen vieraantumiskäsitteensä ovat aivan keskeisiä kaikissa Lacanin subjektia ja halua koskevilla kehityksillä. Lisää Althusser-Lacan -suhteesta, esim.: Fredric Jameson: "Imaginary and Symbolic in Lacan: Marxism, Psychoanalytic Criticism, and the Problem of the Subject", *Yale French Studies*, nro 55/56 (1978).

negatiivisten teesien tavoitellut sovellutukset ovat muualla, luokkataistelun käytännöissä; millaisia ne kenties olisivat, jää kuitenkin alustavastikin hahmottelematta.¹⁰¹

Kriittisiä kohtia on siis paljon, ja ne provosoivat kovia ammuksia.¹⁰² Ja jälkeäkin on tullut: tänään althusserilainen koulukunta on hajonnut teoreettisen kiistelyn tuuliin, tai vaiennut. Edellä mainittu Perry Anderson selittää tätä sekä poliittisilla suhdanteilla (eurokommunismien tuho ja sitä seurannut oikeistoaalto) että teoreettisilla kytkennöillä: strukturalismista tukea hakenut marxismi on joutunut tämän vahvemmaksi – joskaan ei etevämmäksi – osoittautuneen virtauksen nielaisemaksi. Althusserilaisuus rinnakkaisilmiöineen olisi näin osoittautunut ohimenneeksi oikuksi, jolla ei juuri ole paikkaa marxismin tulevassa – Andersonille suhteellisen ongelmattomassa – kehityksessä.

Jos Andersonin tulkinta olisi tyhjentävä, ei Althusseria tänään juuri kannattaisi tarjota suomalaisille lukijoille. Sitä se ei mielestäni sittenkään ole. Romahdus olkoon romahdus; edellä esitetty näkökulma Althusserin ajatteluun vie kuitenkin kysymään myös sen seurauksia marxismille, samassa mielessä – jos rinnastus sallitaan – kuin kommunistisen liikkeen oli Althusserin mukaan kysyttävä historiansa vaikutuksia poliittiseen nykypäiväänsä.

¹⁰¹ Tässä yhteydessä on mainittava muuan henkilöhistoriallinen seikka. Althusserin tiedetään vuodesta 1962 kärsineen toistuvista syvistä depressiotiloista, jotka pakottivat hänet turvautumaan kliiniseen hoitoon." Kerta kerralta hän selviytyi ulos, alkoi taas kirjoittaa, pitää seminaareja ja osallistua poliittisiin taisteluihin, eläen koko ajan sairauden väistämättömäksi näkemänsä uusiutumisen pelossa", kirjoittaa eräs ystävä (K. S. Karol: "The Tragedy of Althusers", *New Left Review*, 124 (1980)). Vuoden 1979 kesällä filosofin tila paheni jyrkästi, ja hänen kerrotaan eläneen täysin eristyksissä, herkeämättömien kuolemanajatusten vallassa, identiteettinsä ja elämänsä tarkoituksen menettäneenä, itsemurhaa hautoen. Kriisi johti kaksinkertaiseen tragediaan, kun Althusser 16. maaliskuuta vasten yöllä täydellisen mielenhäiriön vallassa kuristi vaimonsa Helenen, sairausvuosiensa ainoan turvan, joka ystävien todistusten mukaan ei milloinkaan ollut kokenut itseään uhatuksi. Oikeuspsykiatrisissa tutkimuksissa Althusserin on todettu toimineen syynätakeettomassa tilassa. Tapahtuman jälkeen hän ei ole julkaissut mitään. - Sairaudella on epäilemättä ollut vaikutuksensa Althusserin teoreettisen mielenkiinnon kohtaantumiseen ja hänen työskentelytapaansa; työn arvoa punnittaessa sillä ei luonnollisesti ole vaikutusta - suuntaan eikä toiseen. Lainaan vielä K. S. Karolia, joka Helenen omaa elämäntyötä korostettuaan sanoo: "Meidän, jotka tavalla tai toisella, pidemmän tai lyhyemmän ajan olemme olleet Louisin ystäviä ja saaneet ammentaa hänen älynsä terävyydestä ja moraalinsa lujuudesta, on vain toivottava, että hän tästä tragediastakin huolimatta vielä joskus saavuttaisi sisäisen rauhan."

¹⁰² Viime vaiheessa Althusser-kritiikin maantieteellinen painopiste on ollut anglosaksisessa maailmassa; arvostelun kärki on tällöin kohdistunut teorian sisäisten ristiriitojen tai teorianhistoriallisten seikkojen sijasta koko althusserilaiseen ajattelu- ja teorisointitapaan tai -muotoon. Edustava esimerkki on historioitsija E. P. Thompsonin intohimoisen poleeminen kirja *The Poverty of Theory*, Merlin Press, London 1978.

"Tuolloin olin jo kommunisti. Näin ollen pyrin myös olemaan marxilainen", kirjoittaa Althusser "Amiensin teeseissä" tilanteestaan 1940-luvun lopulla. Satunnainen henkilökohtainen muistuma, joka yhtä kaikki kiteyttää kokonaisen kysymyksien rykelmän, jota kukaan marxismista tai kommunismista (joskus) kiinnostunut ei voi sivuuttaa. Kommunistisen liikkeen kannalta, loogisesti: sen vallankumouksellisen potentiaalin elvyttämiseen ei ole muuta tietä kuin "marxismin tekeminen eläväksi" sen puitteissa; tehtävä jonka *toivottomuutta* althusserilaisuuden kohtalo omalla tavallaan alleviivaa. Onko tuo toivottomuus laatuaan periaatteellista; onko yhteiskunnallisen liikkeen (myös – tai kenties semminkin – vallankumouksellisen) ylipäättään mahdotonta hallita omaa historiaansa ja kehitystänsä? Ehkä toivottomuuden juuret ovat historiallisesti ehdollistuneissa käytännöissä – ja Althusserin *diskurssin* hedelmätön sisäänkääntyneisyys vain tietyn "oikeaoppisuuserinteen" tahatonta tai tahallista uusintamista; mistä tällöin alkaisi uudenlainen käytäntö? Vai onko lopulta kysymys vain ajankohtaisesta voimasuhteesta, siitä että porvarillinen ideologia (ja talous, ja politiikka) on niin kansallisesti kuin kansainvälisestikin hallitsevassa asemassa – miten siis viedä offensiiviin liike, joka omassa ideologiassaan jyrkästi kiistää oman alisteisuutensa ja selittää tappion toisensa jälkeen voitoksi? Jne.

Kommunistisen liikkeen sisäisiä ongelmia, sanottaneen. Luemme siis Althusserin lausahduksen uudestaan, nyt määrätyn intellektuellityypin historiallisen kehitystien kuvauksena. Ainakaan näihin päiviin ei marxismia (yliopistoissakaan, yksilöllisesti poliittisesti välinpitämättömienkään tutkijoiden käytännössä) ole voitu kehittää *kommunistisen liikkeen obi*¹⁰³ – siitä yksinkertaisesta syystä, että yhteiskunnan vallankumouksellisen uudistamisen näköala ja marxismin teoreettiset perusteet ovat enemmän kuin toistensa edellytyksiä: yksi ja sama asia; ja kaikki tuon näköalan todentamisesta saatu kokemus menee (haluttiin tai ei) kommunistisen liikkeen tiliin – sanan myönteisessä tai kielteisessä merkityksessä. Althusserilaisuuden merkitys tässä liittyy sen asemaan teoreettisena rajatapauksena (sitoutuneisuus yhtä aikaa marxismiin ja kommunistiseen liikkeeseen), ja näyttää

¹⁰³ Käänteisenä näyttönä tästä voidaan pitää ns. läntisen marxismin taipumusta keskittyä filosofis-kulttuurisiin kysymyksiin; avoimemmin poliittinen ote olisi edellyttänyt Neuvostoliiton ja sosialististen maiden kokemuksen "marxilaista erittelyä", johon ei eri syistä ole oltu valmiita. Vrt. myös Anderson, ml., s. 68-81.

olevan kahtalainen. Se on ensinnä säätänyt teoreettisen ajattelun polttoväliä sillä tavoin uudelleen, että tiettyjä marxismin *peruskysymyksiä* – kuten yhteiskunnallisen määräytymisen luonnetta ja tässä ehkä ennen kaikkea ristiriidan käsitettä, sen statusta ja toimintatapaa – ei enää käy pakeneminen. Ja toiseksi: althusserilaisuuden oma kohtalo on, paradoksaalisesti, kypsyttänyt tietoisuutta marxismin soveltuvuuden pysyvistä tai liikkuvista (kenties koko ajan supistuvista) *rajoista*.¹⁰⁴ Voi olla hyvinkin oireellista, että marxilainen tutkimus on viime vuosina ollut elinvoimaisinta alueilla, joilla sekä perustavat tieteenteoreettiset että vaativammat poliittiset ongelmat ovat vähemmän polttavia. Tässä voi nähdä marxismin vapautumista – uusille alueille, empiirisempään otteeseen, jne. Mutta yhtä hyvin – sillä kiertää marxismin teoreettisia perusteita on yhtä kuin nojautua muihin ja omaksua nämä – voi olla käynnissä vapautuminen marxismista; enkä tarkoita, että tässä tulisi kavahtaa.

"Marxilaisen sivistyneistön" sidos kommunistiseen liikkeeseen ja puolueeseen on Suomessa historiallisesti poikkeuksellisen vahva, mutta näyttää yhtä kaikki toisinaan unohtuvan, kun ajankohtaista tilikirjaa marxismin myymälässä meilläkin selvitetään. Toisaalta on ollut ja on "kommunistista sivistyneistöä", jolla suhde marxismiin on ongelmaton, ts. puuttuu. Niin, ja sitten ovat kaikki ne, jotka katsovat marxismin ja kommunismin vanhentuneen ja haluavat kehittää uutta ja vaihtoehtoista teoriaa ja käytäntöä.

Toivon voineeni osoittaa, että kaikkien näiden – muista en nyt puhu – on tarpeen tuntea ainakin alkeet Althusserista, Suomessa, vuonna 1984. Ne löytyvät tästä kirjasta.

12. maaliskuuta 1984

¹⁰⁴ Ks. Althusser: "Il marxismo come teoria 'finita' ", teoksessa *Discutere lo Stato. Posizioni a confronto su una tesi di Louis Althusser*, De Donato, Bari 1978.

Kullekin kekkosensa mukaan

Ulkopolitiikka 4/1985

Julkaistu uudelleen teoksessa Risto Kolanen ja Jukka Paastela (toim.): *Millaista presidenttiyttä haluamme?* Marxilaisen kirjallisuuden edistämisseura 1987

1.

Ei tarvitse olla tulevaisuuden ennustaja voidakseen sanoa, että varovaista alkuaan tapailevasta Kekkös-tutkimuksesta on muodostuva päättymätön työsarka. Tai oikeammin pitäisi kait puhua Kekkös-kirjoittelusta, -kirjallisuudesta, -folkloresta: tutkimus, muistelot, paljastuskirjallisuus eivät tässä tiedonintressiltään paljoa eroa toisistaan. Eivätkä voisikaan, kysymys kun ei tässä kerta kaikkiaan ole yhdestä "yksilöstä" (edes poikkeussellisesta, merkkihenkilöstä), vaan tietystä kansallisen olemassaolon arvoituksesta, joka ei ole lakannut olemasta arvoitus saati ratkennut, vaikka sen eduskuva luotamme onkin poistunut.

Olevan kirjallisuuden piirtämä Kekkös-kalju heijastelee jo melko monenmoista detaljia ja linjahahmotelmaa. Takavuosien pakolliset juhlakirja-analysit ynnä Kyösti Skytän ansiokas pioneerielämänkerta ovat saaneet seuraajikseen yhtä pakolliset muistelijat, hovista tai laitamilta, joiden "omaelämänkerroissa" elämää oli se mitä Urho Kekkonen teki, minunkin siellä mukana ollessa ("Valtiovierailua suosi kaunis sää."). Joku Kalle Kaiharin *Ratkaiseva ääni* viitoittaa yhtäläisessä masokistisessä itsekeskeisyydessään toisenlaisen, tapaus- tai ongelmakeskeisen muistelmakirjallisuuden mahdollisuuksia, ja epäilemättä saamme vielä lukea monta tällaista minä, Kekkonen ja tapaus X kolmoisdraamaa. Olkoon, että kovin suuria paljastuksia on vuosikymmentenkin näköalassa viisaampi olla odottelematta. (Ja muuan Kekkös-tutkimuksen ongelmia onkin, että itse asiasta "tiedämme jo kaiken".) Eino S. Revon ja Ville Revon tuore kirja, muotiin tulleella joukkohaastattelumenetelmällä koottu, itse asiassa varsin osaavasti problematisoi tätä muistelijoiden näkökulmaa. Mikä mietityttää on, että näissäkin muisteluksissa järkiään ääni on yhä Eesaun ääni, vaikka kädet jo kopeloivatkin anatomialuennon kohdetta kunniamerkkien alta. Eläytyvä

monogrofointi rajoittuu edelleen "harmittomiin" "yksilöllisiin" seikkoihin (tiesittekö että Kekkonen kalassa aina halusi saada suurimman saaliin). Liekö odotettava, että kaunokirjallisuus tosissaan tarttuu Kekkös-myyttiin. Joku Christer Kihlmanin *Kalliin prinssin* Kekkös-katkelma ainakin jo 1970-luvun puolivälissä näytti suuntaa.

Muistelujen ja suoranaisten paljastuskirjallisuuden (enimmäkseen patologisesti asian viereen osuvaa ammuskelua: vrt. Pentti Sainio: *Mitä tapahtui Urho Kekköselle?*) kainalossa on sitten lähtenyt taipaleelleen myös varsinainen Tutkimus. Senkin eturintama on jo lavea. On Marjatta Ojala-Lairesin sisällönanalyysi Urho Kekkosen poliittisesta "ideologiasta". On Yrjö Hakasen kaksi kirjaa, liiankin totunnaista missä meidän puolella, missä vastaan ideologia-analyysiä, mutta huolellista työtä. On useitakin Kekkosta sivuavia erityisalojen tutkimuksia (oikeusoppineet Antero Jyränki ja Dag Anckar, sosiologien *TANDEM*). Ari Uino on kirjoittanut ensimmäisen sovinnaisen poliittisen henkilöhistorian mitat (hienosti) täyttävän esityksen: *Nuori Kekkonen*, jonka ansioista vähäisin ei ole se että se tosiaan tuo "runsaasti uutta tietoa". Ja Osmo Apunen on uskaltanut teoreettisesti perusteltuun mutta toteutuksessaan aihetta tapailevaksi yksinpuheluksi jääneeseen Kekkös-Teorian yritykseen (*Tilinteko Kekkosen aikaan*). Perusteltuun, sillä jos jokin tähänastisia, otteiltaan ja tuloksiltaan kovasti toisistaan poikkeavia tutkimusnäytteitä joita on vaikea pitää Yhden Projektin osina sikäläkin, että ne jokainen selvästi kääntyvät aivan oman erityisen yleisönsä puoleen – tästä lisää tuonnempana) jokin yhdistää, niin pyrkimys Kokonais-Kuvaan Kekkosesta, "ilmiön haltuunottoon". Samalla kun esitän tekopyhän käsitykseni, että Kekkös-tutkimus nykyisellään kenties voittaisi maltista, erillisongelmiin, episodeihin, solmukohtiin pureutumisesta, riennän mukaan yhteisen synnin iloihin: joitakin kysymyksiä siis Kekkös-tutkimuksen "yleisistä metodologisista ongelmista", "suomalaisten Kekkös-kuvasta", Kekkös-myyteistä, miehen merkityksestä nyky- ja tulevan päivän "suomalaisille".

2.

Jos joku on Kekkosen tutkijan uteliaan katseen tiellä, niin kohde itse: "vanhan Kekkosen" massiivinen, kaikkien tuntema, kaikkiin vaikuttanut hahmo, *josta käsin* kaikki mikä hänessä on varhempaa tänään ja vielä pitkään pakostakin jäsentyy. Tämä yhteinen jäsentäjä ja piilokirjoittaja olisi helppo jäljittää myös Uinon rajattua aikaa käsittelevän teoksen riveiltä: mitäpä muuta hänen Kekkosen poliittisen ja yhteiskunnallisen kypsymisen vuosista suodattamansa *tulos* – "vasemmistolainen mieleltään, nationalisti ajattelultaan, maalaisliittolainen poliittiselta mielenlaadultaan" – on kuin jo edellytetyn "kypsän Kekkosen" (eräs) selitys. Eikä tämä ole arvostelua, välttämättä: juuri tuo edellytetty kypsän valtiomiehen kuva on opastanut Uinoa esimerkiksi monille aiemmin kaluamattomille arkistolähteille; se tekee hänen kirjastaan *mielenkiintoisen*, mutta jättää sen samalla hedelmällisesti auki.

No, kypsän kohteen anatomia on avain epäkypsän anatomiaan (Marx); mutta siinäpä se: mikä tässä on "kohde", ja onko sitä? Kekkosesta kiinnostuminen jo sinänsä näyttää edellyttävän kiinnostumista (ehkäpä ensisijaisestikin) myös johonkin muuhun. Historiaan yleensä, niin, ja sen trendeihin, jatkuvuuksiin, niiden toteutumiseen yksilön kautta. Vaan tässä ikikulussa dilemmassa "yksilö" ei tarkoita ketä tahansa kaiharia, vaan "yksilöä yleensä", toimijan abstraktiota. Onko siis "Kekkosen" kohtalona joutua itsensä sijasta tämän abstraktion edustajaksi? Ainakin näyttäisi siltä, että tutkimus kovin mielellään vaihtaa vaikean "mitä Kekkonen sanoi, teki, tarkoitti" kysymyksen kysymyksiin "suomalaisesta dilemmasta", kansallisesta linjasta, identiteetistä ja mitä niitä onkaan. Myytit Kekkosesta liikkuvaisten savolaisten kaskenkaatajien perillisenä, Kajaanin ylä- ja alakaupunkien kasvattina, kansalaissodan trauman kantajana – "kansallisesti edustavana" hahmona siis – ovat akateemisessa tutkimuksessa käypää tavaraa (Uino, Hakanen). Vaihtoehtoisena yleistävänä selitysmallina on kansallisen olemassaolon logiikan rautaketju, 1800-luvun fennomaanimyöntäjien ajatusneuvo, jonka vuoronmukaiseksi lenkiksi Kekkonen (tuo "kaukonäköinen", "joka ennen monia muita ymmärsi että") sitten kuin itsestään –mutta eikö tämän pitänyt olla kysymys –loksahtaa; olkoon että Kekkonen itse käyttää näitä viime vuosisadan mestareita lähinnä vain juhlakalutarkoituksiin. Yllättävänkin vähän on sensijaan kulutettu kolmatta luontevaa ylyksilöllisen subsumoinnin välinettä, poliittisen sukupolven teoriaa, jolla kuitenkin luulisi olevan tässä melkoiset markkinat: vrt.

poikkeuksellisen "poliittinen" AKS-sukupolvi; vrt. toisen tasavallan useampikin poliittisesti tai muutoin tuhoutunut sukupolvi ja eräänlaiset väliinputoajapolvet; 60-luvun murros... ja toisaalta Kekkonen "porukat", saunakaverit, Kesäyliopisto... Uskaltaisiko suositella virikelukemistoksi Ilmari Turjan *Tarinoita Suuresta Urhosta*?

Yliyksilöllistävät ja "rakenteelliset" selitysmallit (ja mikäpä biografia tulisi toimeen ilman niitä?) yleensä edellyttävät, psykologisen tai yhteiskunnallisen, *persoonallisuuden kasvun* teeman, ja tätä puolestaan jäsentävän "kriisien", taitekohtien ja katkoksien skeeman. Tullaan periodisoinnin ongelmaan, joka Kekkonen kohdalla on erityisen mielenkiintoinen. Vanhassa Kekkosessa vielä pysyäksemme: voiko edes "presidentti Kekkosta" pitää omana itsenäisenä henkilönään, omine nuoruuden tulikokeineen, *Sturm und Drang* -kausineen, seestymisen ja kalkkeutumisen vuosineen? niinkuin tapana on. Entä itse vanha Kekkonen, milloin Kekkosesta tuli vanha? Ja nuori: niin, mistä Kekkonen alkaa? Mistä alkaa "poliitikko Kekkonen"? Mitkä «Demokratian itsepuolustuksen» ajatusidut (milloinkin) ovat vanhentuneet; oliko IKL:n lakkauttamisella ulkopoliittisia tarkoitusperiä; milloin, mistä sysäkkeistä käynnistyi Kekkonen sodanaikainen ulkopoliittinen uudelleenarviointi – ja oliko se sellainen? Paasikivi/Kekkonen; ykseys ja ero? 1966? Kekkonen radikaali kausi (oliko sitä? milloin?). Tällaisten kysymysten rytinässä kalju helposti säröilee ja menee pirstoiksi: tutkija saa repiä hiuksiaan: kuinka monta näitä kekkosia täällä oikein on, ja miten on mahdollista että noin päättäväisen ja johdonmukaisen näköinen mies on voinut ehtiä näin monta mutkaa; ja että sitten vielä vaaditaan vannomaan hänen "linjansa" nimiin.

3.

Vanha Kekkonen on folkloressa runnaaja, vallantäysi ruhtinas. Niinpä Kekkonen arvoitus monelle (Repo, Apunen; varauksin Hakanen) on nimenomaan hänen *valtajärjestelmänsä*, vallan koneistonsa, hovinsa jos niin halutaan, arvoitus.

Erottuu kolme tulkintaa. Yksi on sosiologisoiva, rakenteellinen: teollistuvan Suomen sosiaaliset ristiriidat, niiden sääntely, Dahrendorff, Jollaksen seminaari: tupo-koneisto ja Suurin Yhteinen Asioihinpuuttaja. Toinen on koalitioteoreettinen. Siinä on Suomi, monien puolueiden maa, jolla vielä ulkopoliitikassa maakohtainen

ongelma; tästä pitkäjänteisen hallituspolitiikan tarve, Kekkonen kansanrintaman arkkitehtina (1930-luvulla jo), sitojana ja päästäjänä; parlamentarismien tukahduttajana. Sitten on sanokaamme romanttis-byrokroiva tulkinta, jossa lähdetään Kekkosesta yksilöllisenä yritysjohtajana, erikoisena presidentti-instituutiona; Apunen puhuu "sektorivallankäytöstä", virkamiesten blokkaamisesta ohi virkateiden, tukipisteistä kautta valtiollisen ja yhteiskunnallisen koneiston, neuvojaan syöttävistä "tohtoreista", jotka sitten lopulta kunnon kauhutarinan tapaan kietovat hämähäkin tämän omaan verkkoon.

Jälleen: samalla kun Kekkosesta tehdään yliverto, hänet – poliittisena toimijana, tahtona – unohdetaan. Liekö kyse samasta kuin monilla muistelijoiden: että on sopimatontakin ymmärtää mahtihahmon pyrkimyksiä ja taktiikkaa: ne jos nimittäin osoitat tuntevasi, millä selität, että jouduit niiden uhriksi? Yhtä kaikki jo kertyneen aineiston nojalla on hyvinkin mahdollista kehitellä Kekkosen (omintakeista, mutta perittyäkin, sillä "politiikka taitona" on oma vakiintunut tiedonalansa omine klassikoineen) *poliittista metodologiaa*, joka ei palaudu rakenteellisiin selityksiin. Tutkittakoon vaikka Kekkosen nuoruuden pakinoita (Uino referoi kiitettävästi) tai hänen *Vuosisataansa* (huom. hybris) painettuja dokumentteja varhaisesta toiminnasta maalaisliiton kulisissa. Huomio kiintyy, esimerkiksi: aina tarkkaan *vastustajan* määrittelyyn, ei annettuna voimana, vaan omista tavoitteista käsin ("mietosuomalaiset" on paljastettava"). *Josta käsin* taas arvostellaan *oma asema*: "jos nyt ei enemmistöä niin ainakin voimakas vähemmistö". Ynnä vakiinnutetaan sitä, vaikkapa avaamalla klassinen *toinen rintama* lähimpiä virtauksia vastaan: Itsenäisyyden Liitto, "vanhojen herrojen johtama nuorisjärjestö", "jonka ylioppilaiden valtava enemmistö on tuominut". Mikä kaikki ei sulje pois huomattavaa käytännön joustavuutta kun on aika panna asema peliin: tavoitehan ratkaisee, voimat, omakin, ovat vain pelissä siirrettäviä nappuloita. Kiinnostavaa eivät ehkä niinkään ole nämä peliteoreettiset kaavat sinänsä kuin harrastus niihin, sen jatkuvuus. Psykologisesti suuntautunut tutkija voisi helposti rakentaa tyylikkään kaaren vaikkapa nuoren lahtari Kekkosen tavasta anonyymisti, tunteisiin puhkeamatta raportoida joukkonsa sosiaalista miljöötä jonnekin valtiomies Kekkoseen, joka uskaltaa tehdä sen "virheen", että nimittää K.A. Fagerholmin III hallituksen.

Suoranaisemmin poliittisesta historiasta kiinnostunut taas voisi esimerkiksi kysyä, mitä olisi sanottava kaikkinaisten ammattiyhdistystutkimusten tulvasta rinnastettuna siihen akateemiseen hiljaisuuteen, joka yhä ympäröi Kekkonen-Korsimon maalaisliittoa, kumminkin Suomen ensimmäistä "amerikkalaismallista" joukkopuoluetta, erikoista valtionkantajaorganisaatiota (ei eturyhmä oikeastaan, ei liioin keskustelukerho), joka teki Kekkosesta presidentin *joka* toteutti vastapuolen (Väinö Leskisen) ohjelman *joka taas ei*, vaikka tuon puolueen söikin, sitä saanut hengiltä, vaan kantoi meille kantamaan taas uusia presidenttiehdokaspolvia? Tai ajateltakoon kommunistien yhdentämistä. Tosiaanko olivat nuo ideologisesti tyhjätaskut ammattivallankumoukselliset sellainen uhka suomalaisen työmarkkinamekanismin funktionaaliselle toimivuudelle, että heidät "oli pakko" uudestaan ja uudestaan kutsua hallituspalvelukseen isänmaata pelastamaan? Yhtä hyvin kansanrintaman taipaleessa voi nähdä tietyn poliittisen valta- tai vallantahtoprojektin – mikä se oli, siitä vielä – sisäistä dynamiikkaa tai logiikkaa. Niin että rintamapuolueiden ristiriidat kenties olivatkin paljon prosessin polttoainetta, jotakin mitä "Kekkonen" tarvitsi, hallitsi, käytti ja hyödynsi. Monet yllättänyt kivuton siirtyminen postkekkoslaiseen konsensukseen todistaa sekin tässä takautuvasti jostakin, joka vielä odottaa tulkintaansa. Kekkonen pakkomielleinen hätäkellot, hätätila -retoriikka saattaisi hyvinkin ansaita dekonstruktionisen uudelleenlukemisen. Siinä on omaa ironiaansa, eikä se ihan välttämättä ole tahatonta.

4.

Mikä sen sijaan epäilemättä on tahatonta, on se tapa jolla Kekkos-tutkimus (tai folklore) tuota ironiaa toistaa. Sillä vaikka Kekkonen nyt onkin siirtynyt tulppaaneja viljelemään, "ei hän ole kuollut, vaan elää". Nimenä nimittäin, niin kuin hän vaikuttaessaankin oli nimi, allekirjoitus monen vekselin takapuolella poikittain. Jota nyt on "suomalaisten" osana opetella (sillä sillä on yhä katetta) tavaamaan, kirjoittamaankin, onnekseen kai toistaiseksi Kekkos-tutkimuksen opastuksella. Mutta siksipä tutkijoiden "Kekkonen" myös on yhä poliittinen henkilö, tahtoivat nämä sitä tai ei; miten, sitä selvitelköön vuorostaan toisen

kertaluokan kansallinen antropologia, jonka kansanrunousarkistoon tämän tekstin kernaasti luovutan.

Jo sanoin, että kukin Kekkos-kirjoittaja kirjoittaa omalle yleisölleen. Tyypitapaus on Hakanen, kehimässä oman alakulttuurinsa omaa folklorea, jossa "Kekkonen" on immateriaalisten ajatusvirtojen ajopuu, tai pikemminkin tuosta virrasta kuiville ongittu kala joka potkii vielä riittävästi kaupitella tuoreena, mutta jo turvallisesti hyppysissä, niin että siitä käy fileroida "meidän Kekkonen" ja "Kekkosen linja tänään". Apusen yleisönä ovat kaikkien puolueiden kekkos-traumaatikot, vaan kekkoseksipa hänkin kokee asettua, kompleksisemmassa suhteessa vain puolueensa perustaja-isään: Apuselle Kekkonen on vanhan Hamletin haamu, joka (nyt, kun "meidän" on jatkettava hänen "linjaansa") käskee tekemään pahaa hyvän edellytyksenä, ja päinvastoin. Repo ja Repo esittävät haudankaivajaa (Poloniuksen rooliin on ehdolla Jakobsson), näköjään pyyteettömästi jo tyhjentyneitä kalloja lukemassa, mutta niinpä vain heidätkin tapaa keskeltä uuden hovin kiistoja: vrt. Kekkosen ja Karjalaisen, Kekkosen ja Beljakovin, nappulaliigan, Virolaisen jne. arvoituksellisten suhteiden selvittely, joka tuskin vielä on menneen talven lumia.

Laajemmin ambition esiintyvä Kekkos-tutkimus on siten pakostakin hermeneutiikkaa, tulkintaa, evankeliumia, sillä on kuin onkin mieltä vain kysymyksen mitä Kekkonen sanoi/ajoi/tarkoitti suuntaamana. Mikä vuorostaan tarkoittaa, ei vain, että tutkimus "ottaa kantaa" Kekkosen ajan poliittisiin taisteluihin, vaan myös että se ne ja niiden virittämän kentän omassa pienoismaailmassaan uusintaa. Meillä on hyvinkin kohta tutkimuksen omat kaksi kilpailevaa tohtoria (tai tohtorikoplaa); laaja kirjo erilaisia itsenäistymisrefleksejä (jokin etäisyys kohteeseen, määrätty uskottomuus, on tutkimukselle välttämätöntä mieli sen tehdä yhtään mitään); lisää taannehtivia majesteettirikoksia, auroja ja tuomiojia: vain vennamo joukosta – oireellista kyllä – puuttuu ja puuttumaan kai jääkin. Kullekin oma kekkosensa, ja kultakin kekkosensa mukaan. Ironia tässä on siinä, että myös tämä näytelty perimyskiista on asian luonteen pakosta ratkaisematon, ja siis itseään uusintava: vähän niin kuin Revon ja Revon uudelleen lämmittämässä Zavidovo-dekkarissa: ellei vuotoa olisi ollut, olisi Kekkosen se pitänyt järjestää. No järjestikö hän siis? Sitä emme koskaan saa tietää. Ja miksi?

Juuri koska tiedämme jo: Kekkonenhan se muistion laati, allekirjoitti, liikkelle laski, mihin nähden sen jakelun lopullinen laajuus on kiinnostava, mutta sekundaari kysymys. Kekkonen lainasi kerran Tage Erlanderia, joka sanoi, että poliitikko ei koskaan saa saattaa itseään tilanteeseen, jossa hänen on pakko valehdella. Se on hänen tapansa kieroilla, peittää jälkensä. Häneltä ei voi kysyä, mitä hän tarkoitti, sillä tarkoitukset eivät ole hänen työkalujaan.

5.

Poliittisen toimijan tutkija tekeekin paremmin, jos hän sen sijaan että kysyisi mitä hänen kohteensa tahtoi/tarkoitti, keskittyy kysymykseen *miksi* tahtoi, lujasti tai veltommin, hetken innostuksessa tai sitkeästi läpi elämän (mikä ei tarkoita, että olisi valittava joko yhteiskunta- tai psykoanalyysi). Johtuneeko Kekkosesta tänään kirjoittavan sukupolven omasta kokemuksesta – 1966-syndroomasta – että tuollaisen tahtoa tai -halua liikkeellepanevan voiman tehtävään ovat yleisimmin tarjolla kansalaissodan kokemukset ja ensimmäisen tasavallan sosiaalisesti ja yhteiskunnallisesti rikkinäinen miljöö; "kansallinen eheyttäminen" olisi siten Kekkosen kuningasajatus, teoreettisina herättäjinään Yrjö Ruutu ja ulkomaiset valtiososialistit. Evidenssiä, Kekkosen itsensäkin antamaa, epäilemättä löytyy. Union huolellinen selvitys saa kuitenkin toisiin ajatuksiin. Lyhyesti: kyllä suomalaisuusliikkeelle, kansallisuusaatteelle, nationalismille, miten vain, kait täytyy antaa enemmän kuin pelkkä kenraaliharjoituskentän asema.

Kansallisuusliikettä, ei eheytyä eikä demokratiaa, käsittelee nuoren Kekkosen ainoa leimallisesti poliittis-*teoreettinen* artikkelikin, "Muuan kannanotto" *Suomen Heimossa* kesällä 1925. Siinä Kekkonen kyllä on Snellmanin jäljillä, mm. erottaessaan selkeästi toisistaan kansallisuuden ja valtion, antaessaan etusijan edelliselle, pitäessään kansallisuutta tahdon ja taistelun asiana. Ei tosiaankaan ole perusteita esittää, että Kekkonen olisi lähtenyt "eturistiriitojen yläpuolella olevasta yhteisestä kansallisesta edusta", jota valtio sitten ongelmattomasti (ihanteellisesti ja/tai illusorisesti) "ilmaisisi ja toteuttaisi" (Hakanen 1982). Kekkonen sanoo tasan päinvastaista: oikeiston kansallisuusaatteen vastapainoksi esittämää "valtiollista kansallistuntoa" hän pitää nimenomaan epäreaalisena.

Ei siis sopua, "yhteiseen hiileen puhaltamista" yms. ideologista kuonaa, jota ensimmäisen tasavallan poliittinen ja aatteellinen diskurssi jo ilman Kekkonenkin oli tulvillaan, vaan selkeää erottumista, taisteluasenne, jota voisi luonnehtia kansallisuusaktivismiksi ja jonka kai voi yleisemmin sanoa leimanneen Kekkonen "sukupolven" nuoruuden tuntoja. Sitä ei oikein voi ymmärtää, ellei ota huomioon, että "Suomi" sitten fennomaaniprofeettojen oli, vastoin näitten ajatuskulkuja ja kuin kivellet karautanut ajopuu virrastaan, "itsenäistynyt". Tämähän se toi kansallisuuskysymyksen päiväjärjestykseen; se se toisaalta tuntui valuttavan asian hiekkiaan kun juhlapuheiden *de facto* -isänmaallisuus erotuksesta kaikkien poliittisten suuntausten kaavailuissa näytti merkitsevän kansallisuusohjelman *myymistä*. (Tästä myös nuoren Kekkonen, erityisesti nimimerkki "Lautamiehen" ärhäkkä politiikan-vastaisuus.) Kekkonen ja kumppanit tulevat yhteiskuntaan ja politiikkaan eräänlaisessa nollatilanteessa: heille säilytetään isien perintö, jolle heillä kuitenkin ei ole käyttöä. Ajatus yleisinhimillisestä sivistyksestä, jonka sylissä kansallisuushenki saisi kypsyä (Snellman) ei enää ollut uskottava. Ja: historia oli kääntänyt evolutionistisen ensin kansa sitten sen valtio -kaavan ympäri: valtio ei antanut odottaa itseään. Ei ole sinänsä mikään ihme, että moni tällä virranjakajalla kääntyi tykkäänsä muuante: oikeistoradikalismiin, jossa valittiin valtio ja vain se; kulttuuriradikalismiin, jossa niin kansa kuin valtiokin unohdettiin; pelkkään kansallisuusharrasteluun kielen merkeissä. Kekkonen, tämä on tulkintani, kuitenkin painoi järeäpäisesti dilemmasta läpi: jotenkin siihen tapaan, että kansallisuus valtion avulla, valtio kansallisuuden: ja tässä tahtoaktissa olen kyllä valmis näkemäärt elinikäisen ("vuosisataisen") projektin siemenen.

"Juuri Lapuan liike teki minusta poliitikon", Kekkonen kirjoittaa *Vuosisadassaan*, sanoen sen opettaneen hänelle oppositiossa olemisen taitoa. Epäilemättä se opetti paljon muutakin. Muun ohella sen (vrt. *Demokratian itsepuolustus*), että poliittisen toiminnan ei tarvitse eikä se saa rajoittua annettuihin valtiollisiin puitteisiin ja rakenteisiin. Liioittelematta voimme sanoa, että Kekkonen – ja totta puhuen "vain" hän – jo (ja vielä) kolmikymmenluvulla oli kansallisuuspolitiikassaan utopisti: ei oleva "Suomi" ("Suomalaisuuden menneisyys ei millään tavoin houkuttele itsetyytyväiseen lepäilyyn laakereilla"), vaan oman poliittisen projektin tuloksena muodostuva, "mahdoton", "uusi" valtio on hänen

lähtökohtansa. Se se sanelee myös puoluevalinnan. Juuri sen vuoksi Kekkonen kait myös ajoi maalaisliitossa äärimmäistä kansallisuuskantaa, ei itse asian vuoksi niinkään, vaan koska puolueen johtoasema saattoi perustua vain sille. Muistiosta maalaisliiton eduskuntaryhmälle vuonna 1934: "Ilman ml:n hallitusta, joka toteuttaa *samalla kansallisen uudelleenrakentamisen*, ei *talonpoikaissäestö* koe taistelua kansanvallan puolesta riittävästi omakseen. Ja siinä on kysymyksen ydin." (*Vuosisatani*, kursivointi L.L.). Siis: talonpoikaistossa, mutta johtavana voimana: johtavan aseman valloittamisessa. Johtoasema ei Kekkoselle selvästikään ole ennalta määrättyä, kuten liberalistinen oppi politiikasta kilpailuna edellyttäisi. Mutta ei se liioin ole jotakin, joka kaapattaisiin, sanoisimmeko lapualaishenkisesti, tai vaadittaisiin itselle, kuten joku tannerilainen sosialidemokratia asian olisi nähnyt. Kekkonen ei ole varma, onko "ml:stä" tehtävään. Varmaankaan ei tehdä väkivaltaa hänen aivoituksilleen, jos sanotaan, että riski oli hänestä ottamisen arvoinen: tehtävä itse loisi toimeenpanijansa, samassa mielessä kuin Kekkonen konsepteissa "yleinen tilanne" ja "tilanne puolueessa" aina ovat yhtä ja samaa kokonaisuutta. Hänen poliittista projektiaan ja metodologiaansa – ja asianmukaisin varauksin myös toisen tasavallan ajan poliittista ja yhteiskunnallista historiaa – sopii havainnollistamaan hänen maalaisliitolle suosittelimansa "hitaasti kiiruhtamisen taktikka", "tehtävä kerrallaan, ja siten, että vastustaja enempää kuin ystäväkään ei tiedä, mitä seuraavaksi on edessä." Kas näin:

Hallituksen ohjelmassa olisi ensin "taloudellinen rauhoittaminen: pakkohuutokauppojen keskeyttäminen, kultaklausuulin poistaminen, koron alentaminen. (...) Kun nämä on tehty, silloin on maa kypsä IKL:n kukistamiselle. Sillä aikaa kun nämä asiat hoidetaan, valmistutaan seuraaviin työohjelmiin, asetetaan komiteat kielikysymyksen järjestämistä varten ja kaikessa hiljaisuudessa valmistetaan suunnitelma oikeistokiivohotuksen lopettamiseksi. Kun se on valmis, se toteutetaan yhdessä päivässä. Te voitte kuvitella, millaisella innostuksella otetaan vastaan kansan riveissä nämä toimenpiteet. Ei koskaan hallitus ole saanut sellaista intomielistä kannatusta osakseen, eikä sellaista vihaa. Mutta viha on vain näköinen. Ja vihdoinkin, kun oikeistokiivohotus on tehty tyhjäksi, joka on tehtävissä, sitten yhtyneillä

porvariston voimilla pakotetaan vasemmisto kansakunnan menestyksen kannalta terveeseen työväen etuja ajavaan politiikkaan."

6.

Kaikessa notorisessa toivottomuudessaan "Suomelle" sodan tuloksena langennut osa oli kuin räätälintyötä tällaiselle "Kekkonen linjalle". Kekkonen-tutkimuksen yhteydessä on kiistelty siitä, miten syvälinen maan ulkopoliittinen käänne 1940-luvulla oli. Hakanen esimerkiksi kiivailee Paavo Haavikolle tämän teesistä, että "kansakunnan linja" sen kuin jatkui, uusissa ehdoissa vain. Hakaselle itselleen sotiin jälkeinen linja on "laadullisesti uusi"; sikäli vain vanha, että se *malliltaan* vastaa fennomaani-isien kehittämää: yleismaailmallisen sivistyksen paikalla nyt "maailman voimasuhteen muuttuminen", josta sitten käy selittää kekkoslaian ulkopoliittikan laadullisesti uudet määreet: aktiivisuus, rauhantahtoisuus, kansanjoukkojen osanotto ja mitä vielä; kaikki suoraa johdatusta Suomen ja Neuvostoliiton "yhteisiksi" oletetuista "eduista".

Jos nyt asianmukaisin ritualistisin elein otamme esiin *Tamminiemi*-katkismuksen, luemme sen ensi luvusta, että Suomen poliittisessa asemassa sodan myötä tapahtunut muutos oli Kekkonen mielestä ollut "täydellinen". Yy-sopimuksen edustama tasapaino edustaakin Suomen kannalta "ratkaisevan tärkeää kehitysvaihetta". Ja sitten: "pienen kansakunnan turvallisuuspolitiikan on onnistuakseen imettävä energiaa tietysasteisesta kansallisesta itsekkyydestä, itsesäilytysvaistosta". Ja vielä, kohdasta jossa Kekkonen asettaa kiperän kysymyksen entä jos Neuvostoliitto, "nopeasti kehittyvä jättiläisvaltio", lähivuosisikymmeninä joutuisi uudelleen punnitsemaan myös suhteitaan Suomeen: "meidän" tulee silloin "parhaamme mukaan hoitaa asiat niin, että Neuvostoliitolle ei kävisi mahdottomaksi jatkaa nykyistä Suomen-politiikkaa".

Viisasta sopeutumista välttämättömään, mahdollisen taitamista, epäilemättä. Mutta samalla myös jotakin muuta. Otettakoon vaikka tuo monimielinen itsekkyyks, itsesäilytysvaisto: teema joka vie Apusen hieman asiasta syrjässä laajoihin moraaliteoreettisiin kehitelmiin. Revon ja Revon kirjassa kiehtoo, miten se maalailuihin sortumatta tekee selkoa Suomen ja Neuvostoliiton (ja

Neuvostoliiton ja *Kekkosen*) suhteissa läpi yya-vuosikymmenten vaikuttaneesta jännityksestä. Niinkö, että "Suomen" olemassaolo sittenkin olisi koko ajan ollut vaakalaudalla? Ei vaan, jos kärjistys sallitaan, pikemminkin toisin päin: että "luottamuksen", "molemminpuolisesti edullisten suhteiden" rakentaminen on toteutunut *Suomen* aloitteesta, jota ei aina välttämättä "Moskovassa" ole katsottu hyvällä silmällä. "Suomalaisten tehtävänä hoitaa (...) että Neuvostoliitolle ei kävisi mahdottomaksi": oikeastaan aika paksusti sanottu, ja kumminkin siinä kiteytyy jotakin Kekkosen linjan ytimen tapaista. Voimme vannaan sanoa, että Kekkosella oli Suomi-pakkomielle, joka koko ajan vaati tavoitelevaan *enemmän* kuin mahdollista; juuri koska hän kokemuksestaan "tiesi" – ajattelen hänen poliittista sosiaalistumisprosessiaan – että tämä "kanssa" ja "valtio" perimmältään ovat "mahdottomia": historian oikusta syntynyt tuulenpesä maailmanpolitiikan ontossa puussa.

Sikäli kuin yya-Suomen sisäinen yhteiskunnallinen elämä on Kekkosen kättä totellut (vrt. *Tamminiemen* Bismarck-lainaus: "Minulle ulkopoliittiset asiat ovat tarkoitus sinänsä"), tuo oikku on vahvistanut siinä ainakin näitä piirteitä: valtioukkoa, "yhteisen johdon" ympärille järjestymistä, kulttuurista ja ideologista yhdenmukaisuutta ("erilaisuudessa"); intressiedustuksen purkautumista. (Toistan, että käsitys kansanrintamakaudesta "tulopoliitikkojen valtakautena" on mielestäni naiivi. Parempi metodologinen apuväline voisi olla ajatus "Kekkosen puolueesta", joka kattoi monia todellisia, ulottui niiden ulkopuolelle, ja hallitsi tietyissä rajoissa omia edellytyksiään: vrt. miten SKP/SKDL:n kannatus säilyi pitkään korkealla, koska "Kekkonen" sitä tuki.) Nythän tilanne on monessa mielessä jo kovasti toinen. Jotenkin ymmärtää Keijo Korhosta, joka jossakin kesäisessä haastattelussaan valitti sellaista, että "enää ei kanneta huolta kansakunnan kohtalosta". Miksikä kannettaisiin; onhan se Kekkosen "nimellä" taattu; vieläpä kaksin verroin, kun ainoa, joka voisi vetää sen nimen pois, on itse poissa. Ja silti Kekkonen – perimmältään – puhui "luottamuksesta" kartuttaakseen "epäluottamuksen" pääomaa; antoi nimensä, ts. sitoutui kertakaikkisesti, lopullisesti, ikiajoiksi, jotta saisi vapauden "valloittaa itsenäisyyden joka päivä uudelleen" (*Tamminiemi* vielä kerran). Kuka nyt öisin miettii, miten se tehtäisiin?

Muuten: eikö vanhan, epäluuloisen Kekkosen tapa hoitaa seuraajakysymystään sentään ollut eräässä mielessä aika johdonmukainen. Huolehtihan hän jos ei muusta niin siitä, että ketään ei erityisesti valtuutettu hänen nimeään kiljoittamaan: nimeä jolla kaikkien erisnimien tapaan ei nyt kerta kaikkiaan olekaan sisältöä, vakiintunutta referenssiä, ja johon siten voidaan vanhoja vain vähintään kaksi rinnan, ja heti kohta riidoissa. Ja moniko huomasi kysyä, *millaisen* miehen tulon presidentiksi Kekkonen Virolaista listiessään (sikäli kuin) pyrki estämään: sellaisen joka oli ennakkoon ilmaissut, että niin sanotut yleiset syyt jne. Se nyt ainakin oli ajastaan jäänyttä puhetta; mutta toisaaltahan politiikassa sanat ovat tekoja. Vaan aikaansa sidottu on, tietysti, Kekkosenkin linja, strategia, metodologia. Se on yksi mahdollinen Suomi-konstruktio (harvoista); nuoren suomalaisen kansallisuusaatteen ensimmäisestä (Pyrrhoksen) voitosta kumpuava; ensimmäisen (todellisen) tappion voitoksi kääntänyt; nyt vanha keski-ikänsä elävässä maassa. Ei tule ihmetellä, jos sen kiemurat eivät kaikkia enää kiinnosta. Eihän maailmaan enää mahdu suurempiakaan valtioita. Ja onhan jotenkin tavatonta, että jostakin presidentistä, *valtiomiehestä* ja *valtiomiehestä*, sepustaa tällaisia tutkielmia; sata kertaa kernaammin kirjoittaisin transavantgardesta liikepankkisektorilla. Ovet auki Eurooppaan vaan, taas, mutta ei sitten taivastella, kun vapautta liputtaneet valtionhoitajat kutsuvat puhutteluun eivätkä tarjoakaan kahvia ja pullaa.

Kirjallisuus

Anckar, Dag, *Folket och presidenten. En författningspolitisk studie*. Helsingfors: Finska Vetenskaps-Societeten, 1984.

Apunen, Osmo, *Tilinteko Kekkosen aikaan*. Ulkopoliittinen valta ja vallankäyttö Suomessa. Helsinki: Kirjayhtymä. 1984.

Jyräki, Antero, *Presidentti*. Tutkimus valtionpäämiehen asemasta Suomessa v. 1919-1976. Porvoo, Helsinki, Juva: WSOY, 1981.

Hakanen, Yrjö, *Kansallinen etu ja eheyttäminen*. Urho Kekkosen yhteiskunnallisen ajattelun lähteillä. Helsinki: Tutkijaliitto, 1982.

Hakanen, Yrjö, *Kuusi kuvaa Kekkosesta*. Helsinki: Love Kirjat, 1985.

Kaihari, Kalle, *Ratkaisena ääni (149-151)*. Jännitysvaalit 1956. Toim. Raimo Seppälä. Espoo: Weilin + Göös, 1981.

Kekkonen, Urho, *Tamminiemi*. Toim. Maarit Tyrkkö. Espoo: Weilin + Göös, 1980.

Kekkonen, Urho, *Vuosisatani*. Helsinki: Otava, 1981.

Ojala-Laires, Marjatta, *Urho Kekkonen poliittinen ideologia*. Tutkimus presidentin poliittisesta ideologiasta ja mahdollisuudesta toimia sovittavana voimana. Tampereen yliopisto. Poliittikan tutkimuksen laitos. Tutkimuksia 83/1985.

Repo, Eino S. – Repo, Ville, *Päämies*. Henkilökuva Urho Kekkosesta hänen presidenttiajaltaan. Espoo: Weilin + Göös, 1985.

Sainio, Pentti, *Mitä tapahtui Urho Kekkoselle*. Viimeiset vaiheet presidenttinä. Porvoo, Helsinki, Juva: WSOY, 1982.

Skyttä, Kyösti, *Presidentin muotokuva 1-2*. Helsinki: Kirjayhtymä. 1969.

TANDEM. Demokratian rajat ja rakenteet. Tutkimus suomalaisesta hallitsemistavasta ja sen taloudellisesta perustasta. Kirj. Jukka Gronow, Pertti Klemola, Juha Partanen. Porvoo, Helsinki, Juva: WSOY, 1977.

Turja, Ilmari, *Tarinoita Suuresta Urhosta*. Helsinki: Kirjayhtymä, 1984.

Uino, Ari, *Nuori Urho Kekkonen*. Poliittisen ja yhteiskunnallisen kasvun vuodet (1900-1936). Helsinki: Kirjayhtymä, 1985.